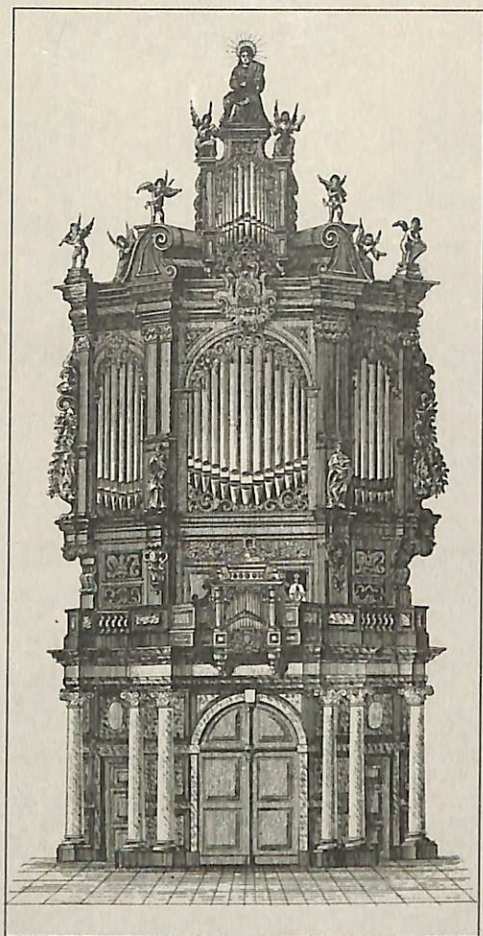


D E C E M B E R

1 9 9 9

4

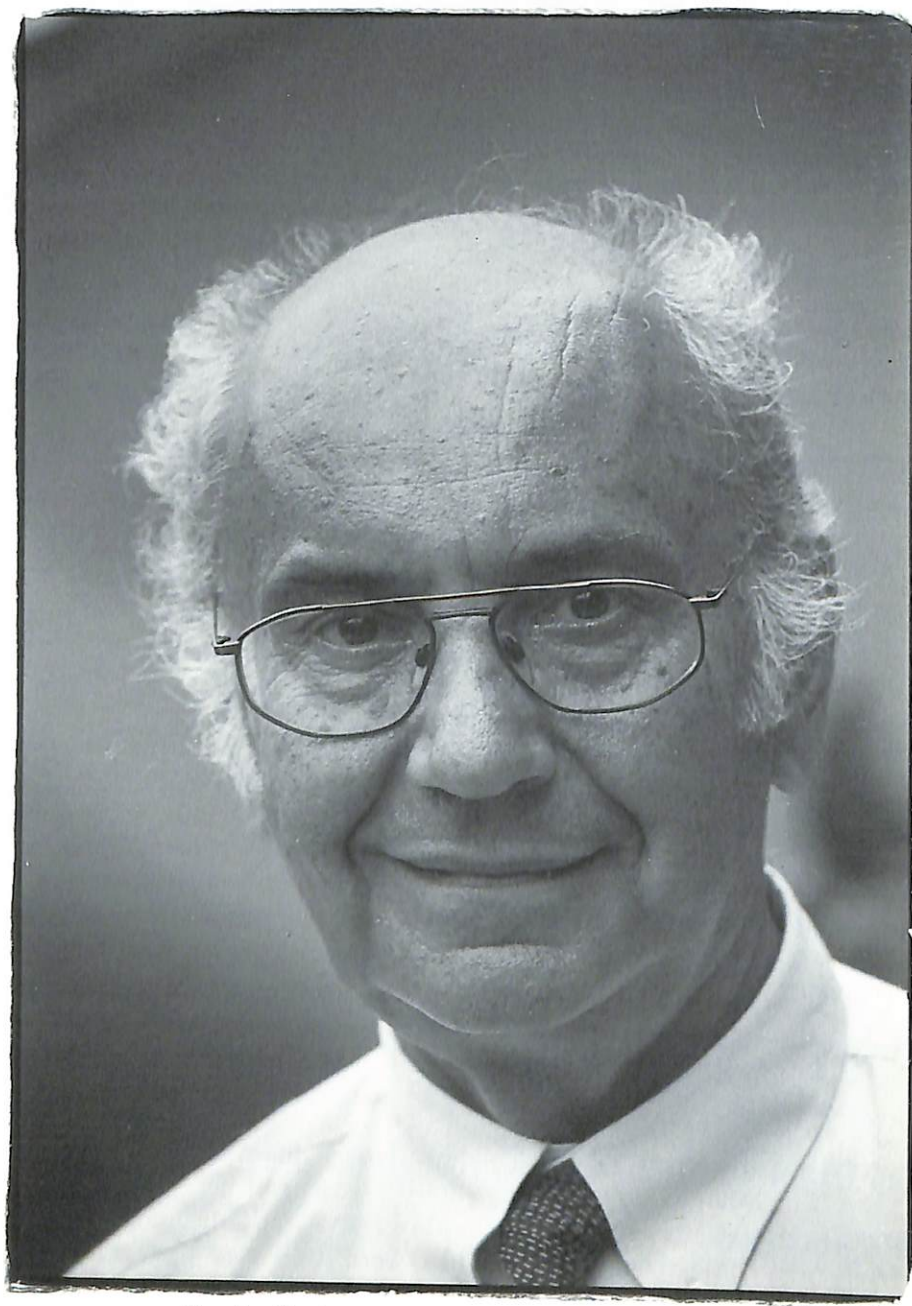


Orgelkunst

Orgelkunst

Inhoud

Ten geleide	195
Bijdragen	
Hommage aan Aristide Cavaillé-Coll (1811 - 1899) GILBERT HUYBENS	197
Limburgse orgelmakers in de 19 ^{de} eeuw (II) <i>Pereboom et Leijser facteurs d'orgues à Maestricht</i> JOS MOORS	207
Belgische orgelmuziek uit de 19 ^{de} eeuw Bibliotheek Koninklijk Muziekconservatorium te Gent LUK BASTIAENS	220
Clement D'Hooghe (1899 - 1951) KAMIEL D'HOOGHE	234
De beschilderde orgelluiken in Europa	244
Bouwstenen	
Een Antwerpse expertise van een orgel van Blasius Bremser te Mechelen in 1674 GODELIEVE SPIESSENS	246
In Memoriam M.-M. Duruflé-Chevalier (1921 - 1999)	249
Besprekingen	251
Mededelingen	253
Orgeltijdschriften	256



Onze hoofdredacteur, Kamiel D'Hooghe, is 70 geworden!
We wensen hem bij deze van harte veel geluk en een goede gezondheid toe.

Ten geleide

Sedert enkele weken begroet *Orgelkunst* de "world wide web orgelfanaten". Met enkele internetpagina's wordt informatie verstrekt over de diverse activiteiten. Het belangrijkste doel hierbij is de internationale promotie van *Orgelkunst*. Zo zijn voortaan de Engelse samenvattingen van de hoofdartikels op onze website terug te vinden. Verder is er: een volledig overzicht per jaargang van alle artikels vanaf 1978, actualia met een orgelconcertenkalender in België, mededelingen over internationale orgelgebeurtenissen, een profiel van de VVBO, de uitgever van dit tijdschrift, informatie over abonnementen, bestelling van oude jaargangen, andere uitgaven van *Orgelkunst* enz... Surft u naar onze website: <http://www.orgelkunst.be>? Welkom op ons adres e-mail adres: mail@orgelkunst.be.

1999 was een opmerkelijk jaar voor *Orgelkunst*. 84 nieuwe abonnees sloten zich aan bij de vele getrouwen. Door de enthousiaste werking van binnen- en buitenlandse medewerkers is het volume van *Orgelkunst* inmiddels met 25% gegroeid. Een rijke inhoud, vele illustraties en een verzorgde lay out op mooi papier verzekeren veel leesgenot. De lezers zullen hebben reeds gevoeld dat begrip wordt gevraagd voor de aanpassing van het abonnementsgeld naar 700 BEF. Bij voorbaat dank voor prompte overschrijving. Dit is een extra steun voor onze werking en bespaart zorgen en kosten.

In 2000 wil *Orgelkunst*, 23ste jaargang, de spits afbijten met de publicatie van een tweevoudige synthese over de Vlaamse orgelcultuur in de 20^{ste} eeuw: enerzijds de orgelnieuwbouw en restauratiepraktijk, anderzijds de Vlaamse orgelmuziek in een internationale context, met ook verbindinglijnen naar de liturgie. Andere artikels handelen over Petr Eben, het Cavaillé-Collorgel te Brussel, de Vlaamse organisten-componisten uit de tweede helft van de 18^{de} eeuw en de gerestaureerde orgels in Vlaanderen.

En tenslotte nog dit... Voor het eerst in de geschiedenis van *Orgelkunst* zal U, goede lezer, luttele regels verteren die niet onder de waakzame leesbril van de hoofdredacteur voorbijgegliden zijn. De redacteurs hebben gemeend zich deze kleine staatsgreep te mogen veroorloven voor een gebeurtenis die zich niet elk jaar voordoet: onze hoofdredacteur werd 70!

We zouden ons de fiere blik van vader D'Hooghe, kunnen voorstellen op de dag dat zoon Kamiel zowat de hoogste diplomas in het *Lemmensinstituut* en het Antwerps conservatorium wegsleepte, ware het niet dat de man vroegtijdig

overleden was. Maar misschien is het net deze familiale tegenspoed geweest die, samen met zijn verantwoordelijkheidszin, aan Kamiel de kracht gegeven hebben om de "steile klim" naar een modelcarrière te nemen (de uitdrukking is hier niet misplaatst want onze hoofdredacteur is een fervent wielertoerist; de enige activiteit waar hij bij ons weten ooit over kop gegaan is).

Hier een curriculum overpennen... nee, het zou veel te lang worden. Kamiel heeft vele petjes op (gehad): organist, pedagoog, conservatoriumdirecteur - de meeste medewerkers van *Orgelkunst* hebben wel met een van deze gedaanten van de onvermoeibare D'Hooghe te maken gehad, en dat komt de samenhangigheid zeer ten goede. Maar één van de petjes waar Kamiel het meest fier op is, is dat van hoofdredacteur van *Orgelkunst*, en terecht: meer dan twintig jaar kopzorg, achternageloop en vergaderingen tot in de late uurtjes (vaak na een volle werkdag) werden vorig jaar beloond met een erkenning vanwege de Minister van Cultuur.

Op de laatste vergadering deelde de hoofdredacteur mee dat hij interessante informatie verzameld had over 100-jarige organisten, en bij het aanschouwen van de verbaasde blikken der redacteurs, voegde hij eraan toe dat *Orgelkunst* ook daaraan toch aandacht mag schenken. Beste hoofdredacteur, we hebben de suggestie best begrepen: we houden ons klaar om over dertig jaar nog eens in jouw voorwoord in te breken. Moge je stevige gezondheid ons daarbij helpen!

DE REDACTIE

GILBERT HUYBENS

Hommage aan Aristide Cavallé-Coll (1811 - 1899)

Enkele maanden geleden (van vrijdag 24 t/m zondag 26 september 1999) werd te Parijs (Saint-Denis en elders) de honderdste sterfdatum herdacht van de Franse orgelbouwer Aristide Cavallé-Coll (Montpellier, 1811 - Parijs, 1899)⁽¹⁾ (zie afb. 1 en 2). De organisatie van het "*colloque international*" werd waargenomen door *de Association Aristide Cavallé-Coll* (zetel: 5, Rue Roquépine, 75008 Paris) opgericht in 1975, en die sedert 1976 de uitgave van het orgeltijdschrift *La Flûte harmonique* waarborgt. Negentien specialisten verleenden hun medewerking: 8 Franse organisten en 1 Nederlandse organist (Ton van Eck), 3 Franse musicologen en 1 Franse theoloog, 1 Amerikaanse musicologe, 3 Franse orgelbouwers en 2 Franse "*techniciens-conseil*". (Internationaler kon het dus niet! Zoals de folder voorzag waren er lezingen over de Cavallé-Coll-orgels van Saint-Denis (1841) en Saint-Sulpice (1862); Agnes Armstrong uit New York behandelde de Cavallé-Coll-orgels in Amerika, waarvan de meeste ondertussen verdwenen zijn; ronde-tafelgesprekken met orgelbouwers, onder wie Michel Jurine, de auteur van het driedelig werk over Merklin-Schütze⁽²⁾, die aandacht vroegen voor allerlei technische aspecten van de twee voornoemde instrumenten; concerten die vooral in het teken stonden van de 19^{de}-eeuwse orgel- en kerkmuziek.

Aristide Cavallé-Coll is één van de weinige orgelbouwers die zovelen, begaan met de "orgelkunst", blijft boeien en intrigeren. De redenen hiervoor zijn legio. Nooit maakte hij een geheim van zijn persoonlijke vondsten en de toepassingen ervan op zijn instrumenten. Spontaan deelde hij ze mee aan collega's, maakte ze bekend via lezingen, en publiceerde ze nadien in vaktijdschriften⁽³⁾. Zijn eerste ontdekking vertrouwde hij toe (brief dd. 11 maart 1839) aan zijn vader Dominique-Hyacinthe (1771-1862): "*J'ai trouvé le moyen d'avoir cinquante forces de vent avec une même soufflerie, c'est-à-dire avec un même piston et autant de réservoirs que je voudrai avoir de forces*



Afb. 1: Grafombe op het Parijse Montparnassekerkhof (25 sept. 1949)

verz. G. Huybens

de vent. J'en ai fait l'expérience, et, ce qu'il y a de mieux, c'est qu'au même coup du piston, il y a déjà du vent partout et que, tant qu'il y a une goutte de vent dans un réservoir, il ne peut en manquer dans aucun des autres; c'est du merveilleux, et je vais tâcher de nous en assurer la propriété par un brevet d'invention."⁽⁴⁾

Wat de enthousiaste 28-jarige Aristide op dat ogenblik niet wist, was het feit dat ene Cummins⁽⁵⁾ uit Engeland een gelijksoortige proefneming had gedaan, en dat zijn resultaat, overigens met succes, al voor 1830, door de Engelse orgelbouwer John Abbey, met de medewerking van de Parijse instrumentenbouwer Sébastien Erard (+ 1831) op enkele nieuwe Parijse orgels was toegepast.⁽⁶⁾

Zo verliep het ook met de uitvinding van de Engelse orgelbouwer Charles Spackmann Barker (1804 - 1879): door tussen de toets en het speelventiel kleine balgjes te plaatsen, bekwam Barker, vooral in het koppelen van meerdere klavieren, een minder grote krachtinspanning, wat de organist een "soepeler" orgelspel toeliet. Barkers' systeem, dat aanvankelijk geen grote waardering genoot, wekte de interesse van Aristide Cavallé-Coll. Hij verbeterde het, verwerkte het in zijn orgels en liet, in alle bescheidenheid, de eer van deze uitvinding bij Barker⁽⁷⁾. In andere brieven (dd. 11 maart en 26 mei 1839) lichtte Aristide zijn vader in over het probleem van de windvoorziening. Door de luchtdruk te verhogen bekwam hij een betere verdeling, wat de luchttoevoer naar de windkanalen en de verschillende orgelstemmen ten goede kwam. De Parijse organist Lefébure-Wély (+ 1869) bespeelde een model-instrument uit 1839 en was, aldus Aristide "[...] enchanté et il nous a enchantés tous". "Ma soufflerie", zo vervolgt hij, "m'a donné un bon résultat. Les dessus des jeux d'anches parlent avec une netteté et une puissance qui les distinguent de tout ce qui a été fait jusque là. Nous pourrions obtenir de grandes choses par cette invention."⁽⁸⁾ De uitvinding leverde Aristide Cavallé-Coll nieuwe en verrassende resultaten op die hij in zijn instrumenten en publicaties verder uitwerkte.⁽⁹⁾ Vermeldenswaard blijven: 1. het gebruik van de *Flûte harmonique*:



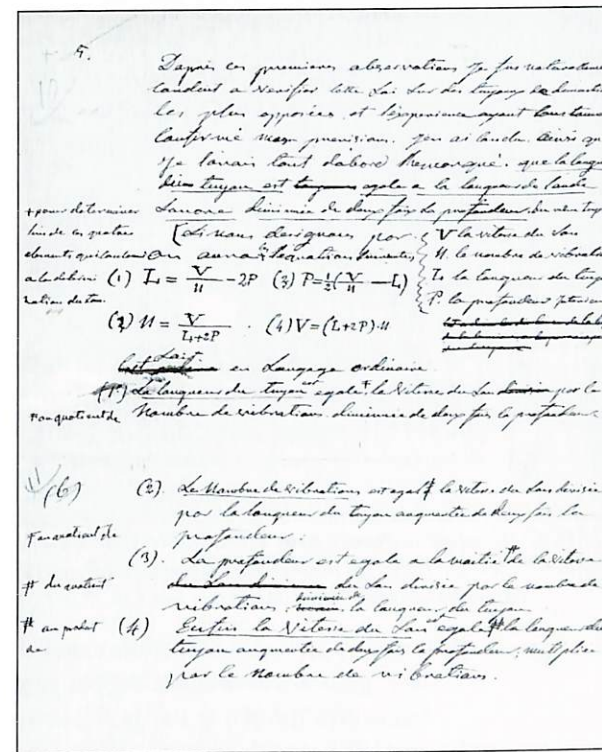
Afb. 2: Herdenkingsplechtigheid op het Montparnassekerkhof. Midden vlnr: J. Kreps, M. Dupré en J. Lapresté (25 sept. 1949)

verz. G. Huybens

"Tous les tuyaux de ce jeu sont presque de même longueur et c'est par les

sons harmoniques que je me propose d'obtenir des différents degrés de l'échelle chromatique. J'espère beaucoup de ce nouveau jeu, d'après le résultat que j'ai obtenu de quelques essais."⁽¹⁰⁾; 2. de studie over de luchtrillingen en de toonontwikkeling in orgelpijpen, beter bekend onder de titel *Etudes expérimentales sur les tuyaux d'orgues*, die in 1840 in de *Académie des Sciences* te Parijs door de auteur werd voorgelezen maar pas in 1895 volledig werd uitgegeven. Die ideeën werden verder ontwikkeld in *De la détermination des dimensions des tuyaux par rapport à leur intonation* (Parijs, 1860). Steunend op het onderzoek van Daniel Bernoulli (1700-1782) lanceerde Aristide Cavallé-Coll in deze bijdrage een formule (zie afb. 3 en 4), die hem op slag beroemd maakte en die sindsdien in de orgelbouw als een vaste norm werd aanvaard; 3. de verhandeling *De la détermination du ton normal* (Parijs, 1859) waarin Aristide Cavallé-Coll het belang van een vaste en onveranderde referentietoon (diapason) voor de stemming van muziekinstrumenten bepleitte. Gezien de enorme schommelingen - voor de periode 1806-1857 constateerde hij voor de la (a¹) een verschil van 860,880 trillingen/seconde te Parijs tegenover 910,040 trillingen/seconde te Londen - stelde hij 888 trillingen/seconde voor. In 1864 werd te Mechelen de *Diapason normal* op 870 trillingen/seconde voor de a¹ vastgelegd en aanvaard⁽¹¹⁾. Vandaag telt die 880 trillingen/seconde en meer.

Alvorens een instrument te installeren, begaf Aristide Cavallé-Coll zich veelal naar de plaats van bestemming waar het bewuste instrument moest worden opgesteld. Gewapend met een goed gehoor en een scherp opmerkingsvermogen, een meter en een notaboek in de hand, vergewiste hij zich persoonlijk van de architecturale vorm, het volume en de nagalm van de ruimte. Daarna werkte hij zijn plan uit, naar persoonlijk gevoel en smaak. Interessante details hieromtrent

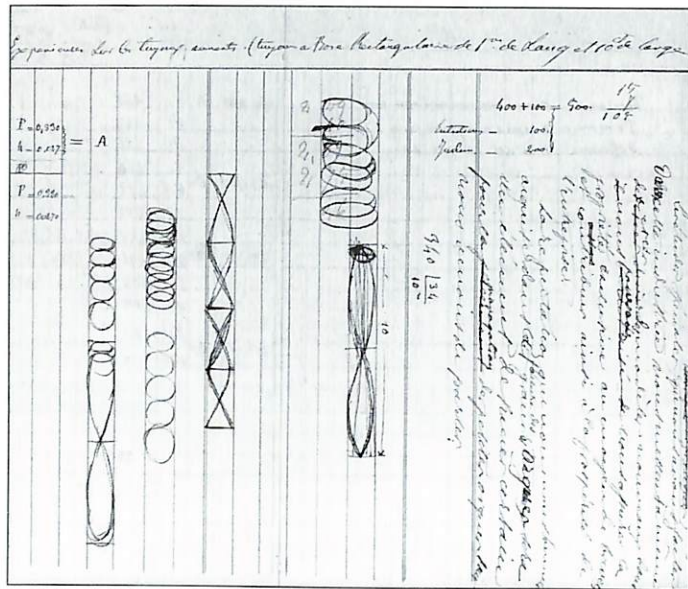


Afb. 3: Fragment uit het handschrift van Cavallé-Coll, waarin hij zijn formule omschrijft

verz. G. Huybens

199

vindt men terug in de briefwisseling die hij voerde met kerkfabrieken en opdrachtgevers. Aristide Cavaillé-Coll, begeesterd door zijn "orgelbouwideaal", leverde instrumenten die hem soms meer kosten aan het betere materiaal dat hij aanwendde of aan de veranderingen en/of uitbreidingen die hij zelf aan het oorspronkelijke plan doorvoerde, dan de overeengekomen prijs.



Afb. 4: "Croquis" in handschrift van Cavaillé-Coll. Bovenaan: St Sulpice 25 fevrier 1860. De tekst op de rechterkant (dwars) is van een andere hand maar bevat correcties van Cavaillé-Coll

Over de algemene opbouw van het orgelbuffet en de tribune, de stevigheid en de esthetische vormgeving van het meubel, het probleem van de akoestiek, schreef hij al in 1856 bemerkings in de studie *De l'orgue et de son architecture*⁽¹²⁾, die in 1872 als een afzonderlijke en bijgewerkte publicatie bij Bucher te Parijs verscheen. Daarin beweerde hij dat, vanaf de bouw van het orgel (ingehuldigd op 21 september 1841) van de koninklijke kerk van Saint-Denis, "l'art du facteur d'orgues semble avoir repris faveur en France et marqué quelques

progrès" (p. 14). En effectief, vanaf die datum begon Aristides ster te rijzen:

1. de orgelbouwer-wetenschapper genoot met zijn instrumenten op de nationale tentoonstellingen te Parijs (1844 en 1849) en de wereldtentoonstellingen te Parijs (1855, 1867, 1878 en 1889) een grote bijval;
2. zijn ateliers te Parijs werden bezocht door organisten, componisten en wetenschappers:
 - 1834-1850: Rue neuve Saint-Georges, 14 (op 13 december 1849 liep de *Société Cavaillé-Coll père et fils* ten einde);
 - 1850-1854: Rue de la Rochefoucauld, 66 (eerste contacten met Jaak-Nikolaas Lemmens, orgeldocent aan het *Conservatoire* te Brussel);
 - 1854-1867: Rue de Vaugirard, 94-96 (grote orgels: Saint-Eustache, Saint-Sulpice en Sainte-Clotilde te

- Parijs; Sint-Niklaas te Gent; kathedraal te Nancy; enz.);
 - 1867-1898: Avenue du Maine, 13-15 (grote orgels: Notre-Dame te Parijs; in Engeland, Sheffield en Manchester; te Brussel, *Conservatoire*; te Lourdes enz.);
 - 1898: Vanaf 15 maart werd Charles Mutin medewerker en -verantwoordelijke van het bedrijf. Aristide Cavaillé-Coll trok zich terug in de Rue du Vieux Colombier, 21, waar hij op 13 oktober 1899 overleed;
 - 1925: Louis Vierne getuigt: "Si Cavaillé-Coll était allemand ou anglais, il y a beau temps qu'on l'aurait statufié et centenarisé [...] Mais il est de chez nous et notre pays est, paraît-il, trop riche en grands hommes, pour se soucier de les magnifier devant la postérité."⁽¹³⁾;
3. de kwaliteit van zijn instrumenten, de vernieuwende ideeën, en de talrijke binnen- en buitenlandse successen en opdrachten, opperden bij Napoleon III (Frans keizer, 1852-1870) zelfs de idee om alle Franse kathedraalorgels door de *Manufacture Cavaillé-Coll* te laten herbouwen⁽¹⁴⁾;
 4. Aristides orgeloeuvre is indrukwekkend: 699 nummers -de alfabetische opsomming per land verwijst naar mijn nummering van Aristides werklijst (zie verder)- waaronder een 560-tal nieuwe instrumenten, verspreid over de hele wereld:

GH nrs.	1-164:	Parijs	672:	Indië
	165-556:	Franse departementen	673:	Indo-China
	557-560:	Franse kolonies	674:	Israël (voorheen Palestina)
	561:	Algerije	675:	Italië
	589:	Argentinië	676-678:	Mexico
	590-598:	België	667-671:	Nederland
	599:	Bolivië	562-577:	Noord-Amerika
	600-611:	Brazilië	679-680:	Peru
	612-621:	Chili	681:	Porto Rico
	622-624:	China	682-686:	Portugal
	625:	Columbia	687:	Roemenië
	626-627:	Costa Rica	688:	Rusland
	628:	Cuba	630-665:	Spanje
	629:	Denemarken	691:	Tunesië
	578-588:	Engeland	692-699:	Venezuela
	666:	Haiti	689-690:	Zwitserland

Pogingen om dit oeuvre systematisch in kaart te brengen, dateren al van 1878⁽¹⁵⁾, 1889⁽¹⁶⁾, 1901⁽¹⁷⁾ (zie afb. 5). Belangrijk blijft de uitgebreide bio-bibliografische

studie over de Parijse orgelbouwer door zijn kinderen Cécile en Emmanuel Cavallé-Coll⁽¹⁸⁾ (zie afb. 6).

Ondertussen verschenen tal van monografieën in alle mogelijke tijdschriften waaronder *La Flûte harmonique* (Parijs); "nieuwe" werklijsten die steeds weer teruggingen op de geciteerde bronnen (vooral noot 18) maar in feite weinig "nieuws" bevatten⁽¹⁹⁾; de omvangrijke tweedelige publicatie van de Amerikaanse organist-musicoloog Fenner Douglas waarin een deel van de Aristide Cavallé-Coll-briefwisseling uit het archief Lapresté (Parijs) wordt toegelicht⁽²⁰⁾, de "lijst" van Roland Galtier met uitgebreide bibliografie enz.⁽²¹⁾

Onze persoonlijke bijdrage "beperkte" zich tot de (her)ontdekking van het *Grand livre noir de Commandes*, dat in de periode september 1949-januari 1950 door de Leuvense benedictijnermonnik en



Afb. 6: vlnr Abbé Brune, Mej. Cécile Cavallé-Coll en Mevr. Jean Lapresté te Pourrain (Yonne) (mei 1939)

verz. G. Huybens

orgelspecialist Dom Jozef Kreps (+ 1965) te Parijs vlijtig werd gecopieerd (zie afb. 7). Het *Grand livre noir*, waarvan het oorspronkelijk exemplaar nog steeds in privé-handen berust, is een bundel van 271 folio's met index, die tot het folio 154 is ingevuld. Het bevat 1382 nummers van instrumenten die in het atelier van Aristide Cavallé-Coll en later Charles Mutin waren gebouwd of gerestaureerd. De Kreps-kopie bevat de instrumenten (nummers 1 t/m 708), gerangschikt volgens het chronologisch nummer van Aristide Cavallé-Coll, de bestemming en de datum van aflevering, het orgeltype (G.O., O.Ch., O.S., O.Acc.) het aantal klavieren en spelen/registers, de kostprijs, hier en daar de naam van de besteller of bestemming, verwijzing(en) naar andere archiefbronnen. Vermits het



Afb. 5: Titelblad van de anonieme Spaanse catalogus (Barcelona, 1901)

schenking dr. M.A. Vente aan G. Huybens

nummer 699, orgel van Nancy, als "*le dernier Cavallé-Coll authentique*" staat ingeschreven, hebben we in 1985 alleen de nummers 1 t/m 699 met commentaar en een eigen alfabetische nummering volgens de plaats gepubliceerd.⁽²²⁾ De acht nummers 700 t/m 708 behelzen instrumenten waarvan de plannen of de bouw door Aristide Cavallé-Coll werden aangevat maar door zijn opvolger Mutin werden voltooid. Deze acht nummers staan nu in bijlage 1.

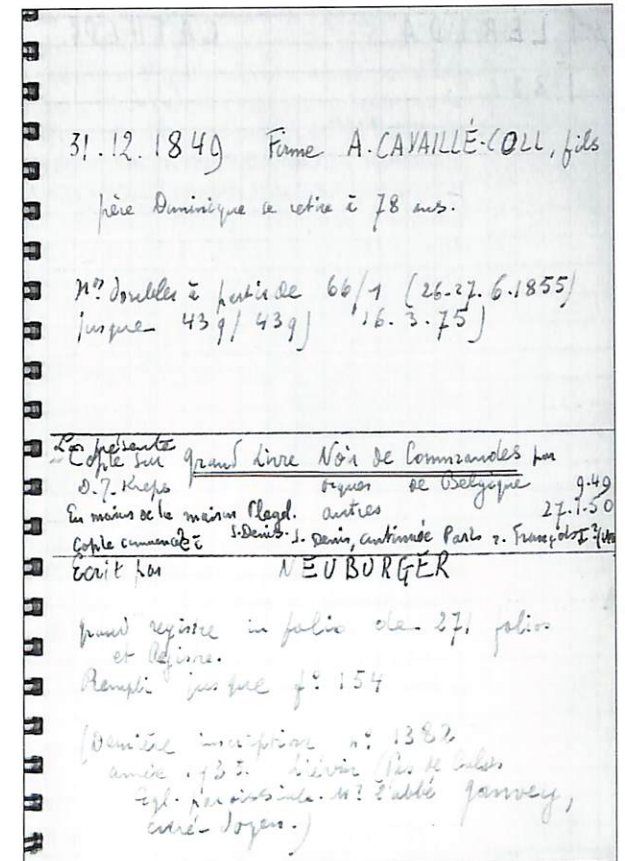
In dit feestjaar is er geen passender hulde denkbaar dan onze werklijst, die geen enkele vermelding van dispositie bevat, aan te vullen en eventueel te corrigeren. Voor het deel 2 van dit Hommage verwijzen we naar enkele boekbesprekingen die in het eerstvolgende nummer van *Orgelkunst* zullen verschijnen.

VOETNOTEN

⁽¹⁾ Precies 50 jaar geleden (zondag 25 september 1949) vond een Cavallé-Coll-hulde plaats op het Parijse Montparnassekerkhof waar de orgelbouwer begraven ligt. Toen waren er drie gelegenheidstoespraken door Dom Jozef Kreps, benedictijnermonnik te Leuven (Keizersberg), Marcel Dupré, organist van de Saint-Sulpice, Jean Lapresté, "Président du Groupement national de la facture d'orgues française" (zie afb.2).

⁽²⁾ M. JURINE, *Joseph Merklin facteur d'orgues européen. Essai sur l'orgue français au XIX^e siècle*, Paris, 1991.

⁽³⁾ G. HUYBENS, *Cavallé-Coll and Some Experiments on Organ Pipes*, in: *Organ Yearbook*, III, 1972, p. 70-81. - G. HUYBENS, *Autour des publications d'Aristide Cavallé-Coll*, in: *Organ Yearbook*, IX, 1978, p. 51-69. - G. HUYBENS, *Complete Theoretical Works of Cavallé-Coll*. [Facsimile edition with introduction and notes], Buren, 1979. Deze uitgave werd, zonder mijn medeweten en inleiding, in 1982 naar het Duits vertaald door CHRISTOPH GLATTER-GÖTZ (Postfach 9, A-6858 Schwarzach/Vlbg. Österreich). - K. LUEDERS, *Cavallé-Coll acousticien devant l'Association scientifique de France*, in: *La Flûte harmonique*, nrs. 45-46, 1988, p. 16-33.



Afb. 7: Titelblad van het eerste ringschrift van Dom Jozef Kreps

⁽⁴⁾ C. EN E. CAVAILLÉ-COLL, *Aristide Cavaillé-Coll. Ses origines - sa vie - ses oeuvres*, Parijs, 1929, p.37-38. Van dit werk verscheen in 1982 (Parijs, Fischbacher) een heruitgave, en in 1982 bezorgde CHRISTOPHE GLATTER-GÖTZ een Duitse vertaling (Postfach 9, A 6858 Schwarzach/Vlbg. Österreich).

⁽⁵⁾ Volgens C.F. Abdy Williams, *The story of the organ*, Londen, 1903, p. 143: "A further improvement was invented by a poor clockmaker, named Cummins, or Cumins, who in 1814 made 'antisymmetric ribs' - that is to say, one set of ribs worked inwards, the other outwards; for so sensitive are the pipes to the smallest inequality of wind supply that the slight extra pressure produced by the folding in of the ribs as the top of the reservoir was sufficient to disturb their intonation. By Cummins's clever invention the set of ribs which worked outwards, by enlarging the space as the closed, counteracted the effect of the decrease of space caused by the closing of the inwards working set."; p. 220: "Cummins, an organ-builder of Pentonville, mentioned in the *Musical Directory of 1794*." - F. DOUGLAS, *Cavaillé-Coll and the Musicians*, Raleigh (The Sunbury Press), 1980, dl. I, p. 5 en 6, spreekt van ene Cumming die in de index (p. 1524a) de voornaam Alexander draagt. Indien deze informatie, die door P. WILLIAMS, *The European Organ. 1450 - 1850*, Londen, 1966, p. 201, al 15 jaar eerder werd gegeven, juist is, dan gaat het hier wellicht om de Engelse mathematicus-mechanicus-auteur Alexander Cumming (1733 - 1814). Verder onderzoek moet dit uitwijzen.

⁽⁶⁾ F. DOUGLAS, *op.cit.*, dl. I, p. 5.

⁽⁷⁾ C. EN E. CAVAILLÉ-COLL, *op.cit.*, p. 41.

⁽⁸⁾ C. EN E. CAVAILLÉ-COLL, *op.cit.*, p. 39.

⁽⁹⁾ *Maison A. Cavaillé-Coll - Orgues de tous modèles*, Parijs, 1889. Deze catalogus werd in 1977 opnieuw uitgegeven (Verlag Merseburger, Berlijn, 1977) en door ALFRED REICHLING van een uitstekende commentaar voorzien. Op p. 28-29 somt hij de muzikale en technische verdiensten op van Aristide Cavaillé-Coll.

⁽¹⁰⁾ C. EN E. CAVAILLÉ-COLL, *op.cit.*, p. 39-40.

⁽¹¹⁾ T.J. DEVROYE EN X. VAN ELEWYCK, *De la musique religieuse. Les congrès de Malines (1863 et 1864) et de Paris (1860) et la législation de l'église sur cette matière*, Parijs-Leuven-Brussel, 1866, p. 80-83 en 114-116.

⁽¹²⁾ *Revue Générale de L'Architecture et des Travaux publics*, dl. XIV, 1856, p. 1-37.

⁽¹³⁾ C. EN E. CAVAILLÉ-COLL, *op.cit.*, p. 129.

⁽¹⁴⁾ P. WILLIAMS, *op.cit.*, p. 201.

⁽¹⁵⁾ G. HUYBENS, *Complete Theoretical Works of A. Cavaillé-Coll* [bijsluiter "Manufacture d'orgues d'église"].

⁽¹⁶⁾ *Maison A. Cavaillé-Coll - Orgues de tous modèles*, Parijs, 1889, p. 19-24.

⁽¹⁷⁾ Een (weinig bekende en) anonieme Spaanse catalogus (afb.5) waarvan de inleiding overeenstemt met die uit de catalogus van 1889.

⁽¹⁸⁾ C. EN E. CAVAILLÉ-COLL, *op.cit.*, p. 151-161.

⁽¹⁹⁾ J. MARTINOD, *Répertoire des travaux des facteurs d'orgues du IX^e siècle à nos jours*, Parijs, 1970, p. 135-140.

⁽²⁰⁾ F. DOUGLAS, *op.cit.*

⁽²¹⁾ R. GALTIER, *Essai chronologique sur les Orgues de Cavaillé-Coll 1824-1898*, Parijs, 1984.

⁽²²⁾ G. HUYBENS, *Aristide Cavaillé-Coll. Liste des travaux exécutés/Opus List/Verzeichnis der ausgeführten Arbeiten*, Orgelbau-Fachverlag Rensch, Lauffen/Neckar, 1985. - Dom Kreps heeft het *Grand livre noir* (nrs. 1 t/m 708) in zes kleine ringschriften overgeschreven (afb.7). Ze werden in 1978 door Abt Rombout Van Doren aan de auteur geschonken.

BIJLAGE 1

CC (nrs.)	Bestemming	type	levering	prijs	klav.	spelen	reg.	Péd.	G.O.	Pos.	Réc.
700	Maisons-Lafitte	G.O.	1.6.1899	30.500	2	24	-	4	9	-	11
701	Parijs, Saint-Augustin	G.O.	30.1.1899	40.000	3	52	-	13	16	10	13
702	Moskou, Conservatorium	G.O.	- 4.1901	100.000	3	50	-	10	14	12	14
703	Parijs, Schola Cantorum	studie-orgel	7.12.1898	7.000	2	11	-	1	3	-	7
704	Parijs, M.Letocart	-	6.11.1898	4.500	2	7	-	1	3	-	3
705	Tours, Couvent de la Bretèche	G.O.	29.8.1898	9.000	2	12	-	-	5	-	7
706	Parijs, Comtesse de Béarn	(O.S.)	20.3.1900	50.000	2	25	-	5	10	-	10
707	Mortagne, Parioisse	(G.O.)	1.5.1899	40.000	2	30	-	6	12	-	12
708	Parijs, Nouvel Opéra-comique	-	20.1.1899	12.000	2	8	9	1 ^E	4	-	4

Commentaar

- Nr. 700: Tijdens de werken werden aan het Réc. een *Quintaton* en op het Péd. een *Bombarde* en een *Flûte* toegevoegd (kostprijs: 3.500 Fr). Ingehuuldigd door Charles-Marie Widor.
- Nr. 701: Ingehuuldigd op 15 juni 1899.
- Nr. 702: Ingehuuldigd door Charles-Marie Widor.
- Nr. 703: Ingehuuldigd door Alexandre Guilmant, Fernand de la Tombelle, Charles Tournemire en Abel Decaux. Enkele jaren later (2 september 1901) werd het instrument voor 9000 Fr verkocht aan het Ursulinenklooster te St-Omer.

SUMMARY

Towards the end of September the death of the French organ builder Aristide Cavaillé-Coll (1899) was commemorated. During a symposium in this period mainly technical and other aspects of the organs of Saint-Denis and Saint-Sulpice in Paris were highlighted. In our contribution we draw attention to the figure of Aristide Cavaillé-Coll as a scientist and a writer, we focus on the interest he took in some innovations put into practice by colleagues of his, and the way he incorporated these in his way of building, and we also study his output. We then discuss publications about his works and vent, as a second part of our "homage" in the section "book reviews" (*Orgelkunst*, XXIII, 2000), some criticism upon a study about the "cabinet organ" by the American organist and musicologist Mrs Shuster-Fournier. On the basis of our 1985 opus list, new biographical and bibliographical data and photographic material, she provides useful and relevant information about 34 instruments (present owners, stop lists, history).



driemaandelijks tijdschrift voor muziekcultuur
ADEM is in 1999 aan zijn 35ste jaargang toe
met 4 themanummers

VERJAARDAGEN IN 2000 - 1

Jarige feesteling: Het Lemmensinstituut 120 jaar jong
Herboren ouderling: 15 orgels in 1 Muziekhogeschool
Bevriende eeuweling: Guido Gezelle muzikaal
Volwassen jongeling: 5 jaren muziektherapie

ADEM

- biedt verder een uitgebreide rubriek CD-recensies, boek-en partituurbesprekingen
- verzorgt een afzonderlijk te catalogeren overzicht van meer dan 150 tijdschriften en een rubriek actualia
- publiceert bij elk nummer een orgelbegeleiding en variabele orkestratie in bijlage
- verschijnt 4 maal per jaar en telt 64 pagina's

Abonnement Adem 960 Bfr (buitenland 1.190 Bfr)

ADEM is een uitgave van de nationale koorfederatie "Het Madrigaal" met medewerking van het Lemmensinstituut.

Informatie: Claudine Martens, Herestraat 53, 3000 Leuven - tel. 016/23 39 67 - fax 016/22 24 77

JOS MOORS

Limburgse orgelmakers in de 19^{de} eeuw (II) *Pereboom et Leijser facteurs d'orgues à Maastricht*

I. INLEIDING

In vorig artikel stipten we het belang aan van de figuur A. Clerinx als eerste belangrijke orgelbouwer na de crisisjaren aan het begin van de 19^{de} eeuw. Met Clerinx neemt de romantische orgelbouw een blitzstart, zijn bouwstijl zal echter steeds een beetje gereserveerd en beheerst-klassiek blijven. De echte orgelromantiek verschijnt pas met de orgelmakers Pereboom & Leijser, onder invloed van de grote Loret verrichtten zij baanbrekend werk in beide Limburgen en een groot stuk van Wallonië. Buiten deze regio waren deze bouwers lange tijd zo goed als onbekend maar daar komt mede dankzij onze Nederlandse vrienden van de SOL. (Samenwerkende Orgelvrienden Limburg) stilaan verandering in.

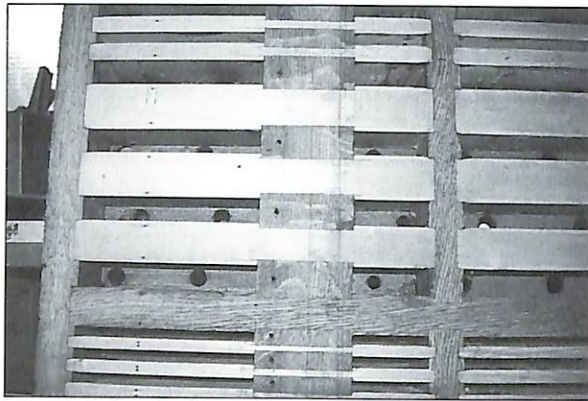
Voor wat betreft de biografische gegevens deden we dan ook een beroep op het zopas verschenen en rijk gedocumenteerde boek over dit onderwerp (F. JESPERS, H. VAN LOO EN T. REIJNAERDTS. *Pereboom & Leijser. Orgelmakers te Maastricht. (Stichting Samenwerkende Orgelvrienden Limburg)*. Maastricht, 1998). Verder gaan we dieper in op enkele technische aspecten die ons inziens nog te weinig aan bod kwamen en trachten we een vergelijking te maken met het werk van A. Clerinx. Kast- en frontontwerp komen daarentegen slechts even aan bod omdat dit gegeven reeds uitvoerig behandeld wordt in bovenvermelde uitgave.

II. BIOGRAFISCHE NOTA

Theodoor Pieter Hubert Pereboom werd geboren op 21 juni 1828 als oudste zoon van een gemeenteambtenaar en tevens organist van het Bivignat-orgel in de Maastrichtse Matthiaskerk. Grootvader Pereboom was trouwens eveneens klarinettist en organist. De jonge Theodoor kwam al vroeg in zijn jeugd jaren in aanraking met het orgelbedrijf van Joseph en opvolger Adam Bivignat want reeds in 1844 heeft hij de smaak te pakken en trekt naar Brussel om zich te

bekwamen in het orgelmakersvak. Het is in het bedrijf van H. Loret dat hij een zekere Jean Leijser leert kennen.

De levensgeschiedenis van deze Jean Leijser begint 7 jaar eerder, dus in 1821, in het Gelderse Huissen (NL). Na eveneens een eerste plaatselijke



Afb. 8: Een gedemonteerde windlade toont frappante overeenkomsten met werk van Clerinx. We zien grenen cancelscheien en eiken sponsels en raamwerk. Het grenenhout werd binnenin geveerd met bolus

kennismaking met een orgelmaker (deze microbe is toch wel van alle tijden) gaat hij eerst aan de slag bij Merklin en daarna bij Loret. In 1846 verandert hij nog eens van werkgever en maakt de "orgelboom" mee bij Clerinx. We kunnen gerust veronderstellen dat Leijser als werknemer zou hebben blijven functioneren ware het niet dat Pereboom hem kon overhalen om vanaf 1850 samen een zaak uit te bouwen in Maastricht. Daar ontstond immers met het wegvallen van Bivignat een groot werkterrein. De leertijd bij Clerinx verklaart ons

inziens ook de grote overeenkomst in de windlade-constructie, het houten pijpwerk en de mekanieken. (zie verder)

Th. Pereboom koopt, als meest kapitaalkrachtige, een belangrijke hoeveelheid orgelmakersgereedschap afkomstig uit het voormalig atelier van A. Bivignat en begint samen met J. Leijser een zelfstandig bedrijf. De samenwerking loopt tot het jaar 1894 wanneer Leijser wegens zijn ouderdom vermoedelijk niet meer actief is. Beide orgelbouwers sterven in 1903, Pereboom te Maastricht en Leijser in St Truiden bij zijn dochter. Zonen van beide families trachten onafhankelijk van elkaar en zeker niet zonder enige naijver de orgelmakerij voort te zetten maar leveren nooit het niveau van hun vaders samenwerking. Zo werkt bijvoorbeeld Jean Leijzers oudste zoon Constant nog jaren voort in Tongeren, boeiend om weten dat dit bedrijf in 1937 overgenomen wordt door Emile Verschueren en zo de basis vormde van Orgelbouw Verschueren Tongeren.

III. DE WERKVERDELING BINNEN HET BEDRIJF

Aangezien we te maken hebben met twee orgelmakers die onder éénzelfde dak werkten, is het boeiend om na te gaan wat hun bijdrage was in het geheel. Vanuit orgelbouwtechnisch en archivalisch standpunt is duidelijk op te maken

dat Th. Pereboom instond voor de dispositieopbouw, de metalen pijpenmakerij en de klankgeving. De belangrijkste figuur van beiden was zonder twijfel Pereboom, ondanks de zeven jaar oudere compagnon Leijser noemden ze zich immers "*Pereboom et Leijser*". De archieven tonen eveneens duidelijk aan dat Pereboom het initiatief nam om het bedrijf op te starten, hij legde de contacten en tekende de contracten. Op metalen pijpwerk vinden we inscripties van zijn hand, zo signeerde hij bijvoorbeeld in het orgel van Gors Opleeuw uit 1860 op de grootste metalen frontpijp "*Pereboom me fecit*".

Leijser werd volgens ons dus overhaald om mee op de kar te springen. Pereboom kon het immers onmogelijk alleen redden want hij had een houtspecialist nodig, iemand voor de kast, balg, windladen en houten pijpwerk. Dit wordt nog duidelijker wanneer we het pijpwerk onderzoeken van de opvolgers van J. Leijser. Zo troffen we in orgels van Constant Leyser (o.m. 's Herenelderen en Zammelen) houten pijpwerk en windladen aan in een identieke bouwstijl als de orgels van Pereboom & Leijser en dit terwijl de metalen pijpen van fabrieksmakelij of van gerecupereerd materiaal blijken te zijn. Tenslotte willen we wijzen op grote overeenkomsten van de windladeconstructie tussen Clerinx en Pereboom & Leijser, hier zullen de werkzaamheden van Leijser bij Clerinx niet vreemd aan zijn (zie ook afb. 8).



Afb. 9: Het orgel van Gors-Opleeuw (1860)

IV. TYPISCHE KENMERKEN VAN PEREBOOM EN LEIJSER-ORGELS

Naast de punten van overeenkomst met Clerinx, waar we verder niet op in gaan, zijn er ook beduidende verschillen. Het is dan ook belangrijk om vooral deze bouwtechnische verschillen even apart te belichten om duidelijk te maken dat Pereboom & Leijser een heel aparte plaats in de Limburgse orgelbouwgeschiedenis innemen. Het eerste belangrijke verschilpunt met de orgels van Clerinx is dat de orgelontwerpen van Pereboom en Leijser specifiek voor één opdrachtgever en één bepaalde ruimte zijn geconcipieerd. Het gevolg is uiteraard dat vooral op het gebied van dispositie-opbouw en kastontwerp er een heel veel grotere variatie is. Terwijl bij Clerinx de neoclassicistische

kastontwerpen overheersen, treffen we bij Pereboom en Leijser een bonte mengeling van stijlen aan. De verschillende kastmodellen en stijlen worden grondig beschreven en gedateerd in bovenvermeld boek van de SOL. Daarom



Afb. 10: Het orgel van Boirs

belichten we slechts even de grote lijnen en de meest in het oog springende details.

Aanvankelijk zijn de fronten net zoals bij Clerinx ook neoclassicistisch van uitzicht, het veel gebruikte piramide-model (zie afb. 9) werd reeds vroeg gevarieerd met enkele mooie ontwerpen als resultaat. Anderzijds is Boirs 1872 (afb. 10) een omkering van het meermaals toegepast model van het Bivignat-orgel in de Matthiaskerk te Maastricht, zoals Vrenen (zie afb. 11). De neogotiek is een tweede belangrijke stijlinvloed (Herstappe afb. 12). Interessant zijn enkele mooie ontwerpen zonder front, bvb. Amstenrade (1866) en Leuven, Paters Conventuelen (1889). De neogotiek sluit ons inziens goed aan bij deze orgels zonder front, ze

krijgen hierdoor iets archaïserend. Toch is de meest herkenbare stijl van Pereboom en Leijser-kasten het eclectisme. Op enkele grondmodellen wordt eindeloos gevarieerd, het ene ontwerp is al wat meer geslaagd dan het andere. Twee typische basismodellen voor deze stijlrichting zijn enerzijds Gingelom 1866 (afb. 13), dit ontwerp vinden we o.m. terug in Heks, Grote Spouwen en Viversel. Anderzijds Heure Le Romain (afb. 14) dat enigszins neoromaans aandoet.

Indien er een positief is, wordt het uitgevoerd als kroonpositief in een primitief aandoende zwelkast, zoals in Tongeren, Sint-Jan, Vrenen en Rutten, als onderwerk, zoals in Gingelom (in beide gevallen zonder sprekend front). Tenslotte is er de toepassing op één grote gemeenschappelijke lade zoals bij Clerinx, waarbij het positief vlak achter het front staat met daarachter het groot orgel.

Het meest in het oog springend orgelbouwtechnisch kenmerk van de



Afb. 11: Het orgel te Vrenen

Pereboom en Leijser-kasten is de opengewerkte kastvoet. Deze bestaat meestal uit een centrale versmalling van de bovenkast, waar trakturen en klaviatuur in ondergebracht zijn. De organist zit als het ware onder het orgel en heeft zo een



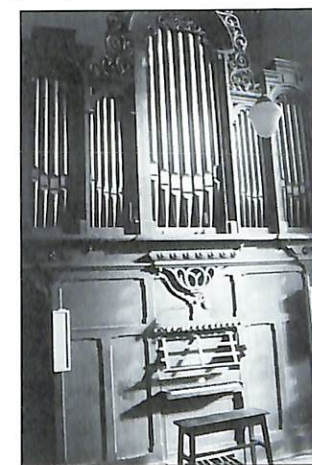
Afb. 12: Het neogotische front van het orgel te Herstappe (1866)

vrij zicht op het altaar. De zijkanten van de bovenkast worden ondersteund door zuiltjes en - omdat de windvoorziening doorgaans werd opgesteld ter hoogte van de windladen buiten achter het orgel - komt er plaats vrij op het doksaal. Een ander belangrijk voordeel is de verdeling van de mechanische lengte (afstand toets-ventiel) tussen C- en Cis-lade waardoor - ondanks de zijdelingse inbouw - toch een gelijkmatig toucher ontstaat, temeer omdat de afstand naar de grotere ventielen kort is. We moeten er tenslotte wel aan toevoegen dat

ondanks deze voordelen er één groot nadeel aan verbonden is, met name de ongelijke belasting van de doksaalvloer. De smalle maar zware centrale onderkast veroorzaakt een puntbelasting bij gebrek aan een gewichtsverdelende onderbouw. Hierdoor is verzakking van de middenbouw onvermijdelijk. Misschien zag men ook later in dat het idee van deze constructie toch niet zo ideaal was aangezien naar het einde van hun loopbaan deze kasten verdwijnen en de zijbespeling nog slechts werd toegepast bij kleinere instrumenten. Hier plaatste men dan ook vaak de windvoorziening in de ruimere kastvoet (zie afb. 15).

Bij de grotere instrumenten bevindt het pedaalpijpwerk zich achteraan in de brede kastvoet onder het positief, bij kleine orgels veelal in een open opstelling achter het orgel.

De algemene opbouw van het geheel valt qua afwerking vaak tegen. Men ziet prachtig vervaardigde onderdelen, die ter plaatse soms bijzonder stuntelig werden aangepast aan het doksaal en/of de kerk. Zo kunnen we bij

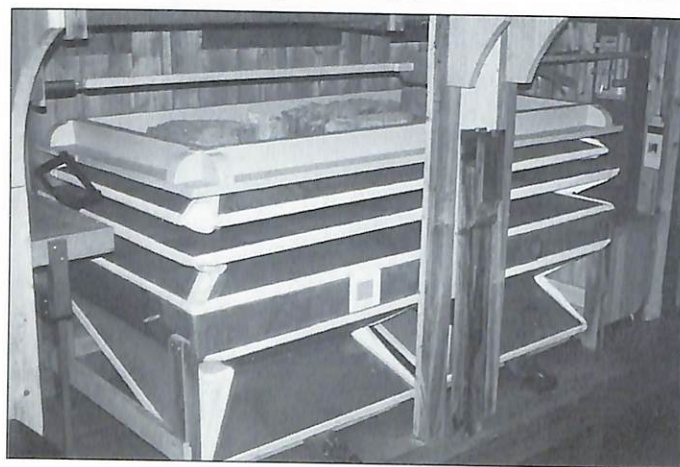


Afb. 13: Het orgel te Gingelom

verschillende orgels vaststellen dat klavieren scheef ingebouwd werden, windladen niet waterpas staan en pijpwerk onvoldoende werd ondersteund (zie afb. 16). Dit gebrek verergert afhankelijk van de werkdruk. Bij bepaalde orgels werd, voor wat betreft de montage, echt ondermaats werk geleverd.

V. DE WINDVOORZIENING

Deze wordt gevormd door een ruime magazijnbalg van uitstekende kwaliteit met in- en uitslaande vouw. Dit reservoir wordt gevuld door middel van twee pompen onderaan in de vorm van spaanbalgen. (zie afb. 15) Deze pompen worden bediend m.b.v. twee voettreden, deze constructie zorgt voor een rustige stabiele wind wat men daarentegen van menig Clerinx-orgel niet kan zeggen. De balgdelen werden met uitzondering van de eiken en beuken trapinstallatie volledig in grenenhout vervaardigd. De langsplooiën werden steeds dubbel beleerd en met hennepouw



Afb. 15: De windvoorziening van het orgel te Heure le Romain in de kastvoet. De balans die de voettreden verbindt, werd nog niet terug gemonteerd

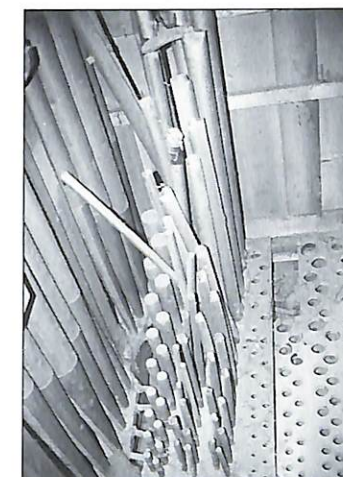


Afb. 14: Het orgel te Heure le Romain. Bij de restauratie werd de imitatie-eik verwijderd!

verstevigd, de buitenzijde van balg en windkanalen werd met blauw papier beplakt. De windkanalen werden bovendien binnenin geverfd. Als gewicht gebruikte men meestal silex blokken of gerecupereerde blauwe hardsteen. De bovenzijde van de balg werd steeds geverfd met blauwe steenverf. De tremulant is steeds opliggend en werd soms in een kastje ingebouwd. De winddruk schommelt rond de 70 à 80 mm WK.

VI. KLAVIEREN EN TRAKTUREN

De klaviatuur werd - zoals we reeds zagen - meestal aan de zijkant of aan de frontzijde ingebouwd (zie afb. 17). Enkele keren komt een vrijstaande speeltafel voor. Typisch in het eerste geval zijn de registerknoppen boven, en voor de grote orgels ook zijdelings van het klavier. De nogal grote knoppen draaide men in beukenhout en de opschriften werden aangebracht op ingewerkte porseleinschildjes. De registertractuur werd vervaardigd zoals gebruikelijk in die tijd en zoals we reeds bij Clerinx zagen. De toetsen werden vervaardigd in linden- of eikenhout, belegd met ivoor of been, en ebben, de bakstukken werden steeds gefineerd met tropisch hout. Het wellenraam is in eik, de wellen en abstrakten in grenen. Pereboom & Leijser gebruiken als eerste in onze streek een pianoklaviersdeling met iets bredere en langere ondertoetsen en lange smalle boventoetsen zodat de uitvoering van geëigende literatuur met hedendaagse handmaten een stuk eenvoudiger is dan bijvoorbeeld bij Clerinx.



Afb. 16: Het orgel te Grote Spouwen (1875). Men bemerkt de gebrekkige opstelling en roostering van de strijkers waardoor de vooraan staande gedeelten zeer moeilijk bereikbaar zijn

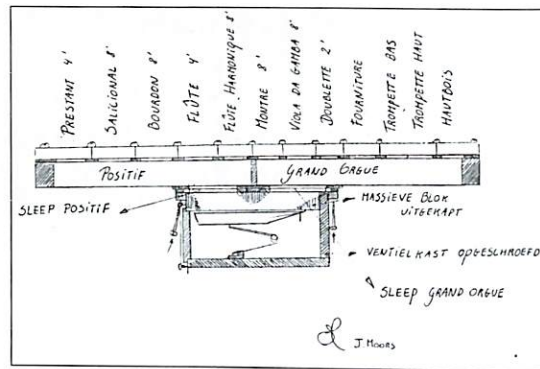
VII. WINDLADEN

We spraken reeds over de frappante gelijkenis voor wat betreft windlade-constructie tussen Clerinx en Pereboom & Leijser. Soms wordt ook een oudere windlade omgewerkt en herbruikt (bvb. Wijchmaal). Ook op het gebied van windladenbouw treffen we enkele experimenten aan. Zo hebben verschillende laden geen leerbedekking onder de slepen (o.m. Rutten en Gors Opleeuw). Het windladetype van Gors Opleeuw werd één enkele keer toegepast, maar vermoedelijk niet goed bevonden (zie afb. 18). Over het algemeen zijn de windladen goed tot zeer goed van kwaliteit en functioneren er momenteel nog verschillende behoorlijk in ongerestaureerde toestand.



Afb. 17: De speeltafel van het orgel in Vreeren

Pedaalladen met één enkele subbas in kleine orgels zijn gemaakt van een rechtopstaande doorboorde grenen balk waartegen een ventielkast werd aangebouwd. Een verstandige oplossing die de steunfunctie combineert met de stuurfunctie.

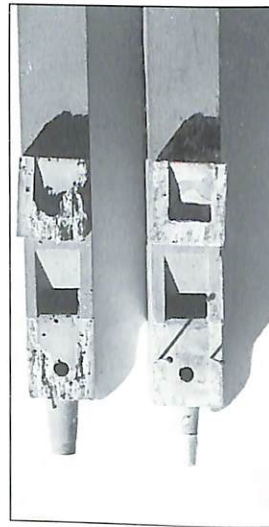


Afb. 18: Doorsnede van de windlade te Gors-Opleeuw (1860)

VIII. PIJPWERK

Om ons een goed beeld te vormen van de kwaliteit van het pijpwerk bij Pereboom & Leijser moeten we andermaal de vergelijking maken met het werk van Clerinx. Bij deze laatste stelden we namelijk nooit verz(w)akt pijpwerk vast terwijl dit bij Pereboom & Leijser bijna regel is. Vooral de grootste pijpen van gamba, salicional, flûte harmonique, trompet en later ook het front, moeten er praktisch altijd aan geloven. De oorzaak van dit toch grote gebrek is tweëerlei, zo is enerzijds het gebruikte orgelmetaal vooral in de latere periode duidelijk te week en werd het bovendien nog dun uitgeschaafd, anderzijds is er onvoldoende steun en roostering voor de lange pijpen van de strijkers en trompet. Paradoxaal genoeg zijn voor wat dit onderdeel betreft de orgels uit de beginperiode het best bewaard gebleven. Tenslotte kunnen we hieraan nog toevoegen dat het opgeven van de klassieke ladevolgorde van de verschillende registers (nl. vooraan groot en achteraan klein pijpwerk) eveneens onoverkomelijk wordt voor de meestal toch al acrobatische stemmers (zie afb. 16).

Deze zwakheid werd reeds vroeg onderkend want we stellen vanaf de jaren '70 bij de grootste strijkers en het front een verzwaring van de voettoppen vast. (zie afb. 21) Later zal blijken dat deze maatregel het probleem verschuift naar de zijkaken en het corpus, temeer omdat het front vanaf deze periode ook



Afb. 19: Flûte Traversière voor en na restauratie

steeds meer en meer in orgelmetaal i.p.v. het stevigere tin werd vervaardigd. Tegenover dit toch groot gebrek treffen we bij Pereboom & Leijser een veel grotere afwisseling van mensuren en bouwwijzen en dus een groter kleuren- en klankenpalet aan dan bij Clerinx.

Het houten en met blauwe bolus beschilderde pijpwerk is dankzij de uitstekende kwaliteit grenenhout nog steeds heel goed bewaard gebleven en slechts één enkele keer werd het door de klopkever gemakkelijk aantastbare fruithout gebruikt als voorslag of kernkop (zie afb. 19)

Naast de voor die tijd gebruikelijke spelen als Gambe, Salicional en Flûte Harmonique bespreken we graag enkele bijzondere registers die weinig of niet bij tijdgenoten voorkwamen.

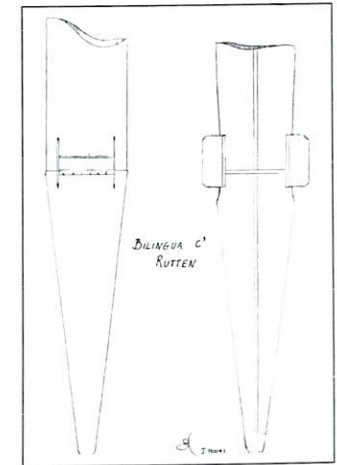
Bilingua: Is een register dat voorkomt in de eerste orgels (jaren 50) en dit vermoedelijk onder invloed van de leermeesters. Het is een wijde montre met tegenover elkaar twee eerder smalle labia met lage opsmeden en baardjes bij de laagste tonen (zie afb. 20). Alhoewel het een diskantstem betreft, begint dit register merkwaardig genoeg vanaf g in het klein oktaaf en niet vanaf de cis' zoals het bij andere solospelen gebruikelijk is. Volgens ons is dit spel daarom eerder bedoeld om de grondtonigheid van de "Jeux de fonds" te versterken. Enkele diameterwaarden zijn; g⁰ 62mm, cis' 49, g', cis' 29, g" 23, cis'" 17 en g'" 12,7 mm.

Flûte Traversière (zie afb. 19):

Een enge houtfluit die meestal zeer geapprecieerd wordt door de kenners vermoedelijk door zijn realistisch dwarsfluitkarakter, week en toch dragend.

Mélophone 8' en Dolce 4':

Een wel bijna te enge strijker (een grote terts enger dan een gebruikelijke gamba) die een dunne frèle toon voortbrengt.



Afb. 20: De c'-pijp van de Bilingua te Rutten



Afb. 21: Geknakte pijpen uit de Flûte Harmonique tonen het te zwak orgelmetaal te Grote Spouwen (1875)

IX. DISPOSITIES EN KLANKBEELD

In de registersamenstelling bij Pereboom & Leijser-orgels valt reeds in het begin een voorliefde waar te nemen voor romantische orkestkleuren. Hun eerste instrumenten klinken dadelijk veel romantischer dan bij Clerinx. We zagen bij deze laatste bijvoorbeeld dikwijls identieke disposities voor één en tweeklaviersorgels, bij nazicht van de Pereboom & Leijser-disposities valt op hoe zelfs bij kleine instrumenten naar ambachtelijke variatie wordt gezocht.

Als voorbeeld in dit verband twee viervoetsdisposities
Eerst een vrij klassieke dispositie: **Herstappe (1866)**

Bourdon 8'
Salicional 8'
Flûte Travers H. 8'
Prestant 4'
Flûte 4'
Doublette 2'
Fourniture III
Trompette bas et sup.

Het volgend voorbeeld oogt een heel stuk romantischer nochtans werd het orgel negen jaar eerder gebouwd.

Tongeren, Gasthuis (1857)

Bourdon 8'
Salicional 8'
Flûte Harmonique 8'
Prestant 4'
Flûte 4'
Euphone 8'
Soubasse 16' (ped.).

We laten verder nog enkele typerende disposities uit verschillende perioden volgen. Bemerkt hier bij de vroege instrumenten nog een klassieke plein jeu/grands jeux indeling, die later meer en meer plaats moet maken voor romantische grondtonigheid.

Rutten (1854)

Grand Orgue

Bourdon 16'
Bourdon 8'
Montre 8'
Bilingua D (vanaf g⁰) 8'
Viola de Gambe 8'
Prestant 4'
Flûte doux 4'
Doublette 2'
Fourniture III
Cornet IV
Trompette B/D 8'
Clairon 4'

Positif expressif

Bourdon 8'
Voix Céleste 8'
Salicional D 8'
Prestant 4'
Flûte doux 4'
Euphone B/D 8'

Pédale

Soubasse 16'
Bombarde 16'

Accouplements:

Grand Orgue-Positif
Pédale-Grand Orgue
Trede voor expressif 3 standen
Trémolo later toegevoegd

Gors-Opleeuw 1860 (afb.9)

Twee werken op één klavier

Grand Orgue

Montre 8'
Viola da Gamba 8'
Doublette 2'
Fourniture II
Trompette Bas/Sup 8' (deling op cis')
Hautbois Sup 8'(vanaf c'!)

Positif

Bourdon 8'
Salicional 8'
Flûte Harmonique 8' (in feite Flûte Travers vanaf c')
Prestant 4'
Flûte 4'

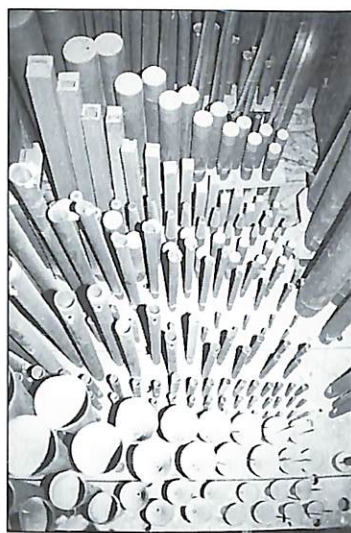
Pedaal aangehangen:
Appel Grand Orgue
Appel Positif

Gingelom (1867) (afb.13)

Een groot éénklaviersinstrument.

Bourdon bas/haut 16'
Montre 8'
Bourdon 8'
Viola di Gamba 8'
Flûte Travers haut 8'
Salicional 8'
Prestant 4'
Flûte 4'
Doublette 2'
Cornet IV
Fourniture III
Trompette bas/haut 8'
Hautbois haut 8'

Pedaal aangehangen



Afb. 22: Het binnenwerk van het orgel te Gingelom

Grote Spouwen 1875

Een duidelijk veel kleurrijker en romantischer instrument waarbij de twee werken op één lade staan.

Grand Orgue

Montre 8'
Bourdon 8'
Viola de Gambe 8'
Flûte Harmonique 8'
Prestant 4'
Fourniture II
Trompette bas/haut 8'

Accouplement de Claviers
Accouplement G.O. + Péd.
Trémolo

Positif

Bourdon 8'
Salicional 8'
Mélophone 8'
Flûte 4'

Pédale

Soubasse 16'

Maastricht-Wyck (1878)

Tot slot de dispositie van het grootst bewaard gebleven Pereboom en Leijser-orgel dat op het hoogtepunt van hun carrière werd gebouwd. Hierbij moeten we vermelden dat het récit slechts een discant-werk is.

Grand Orgue (II)

Montre 16'
Bourdon * 16'
Montre 8'
Bourdon 8'
Viola di Gamba 8'
Prestant 4'
Flûte Harmonique 4'
Octave * 2'
Fourniture * III
Cornet * V
Trompette * 8'
Clairon * 4'

Positif (I)

Bourdon 16'
Montre 8'
Bourdon 8'
Salicional 8'
Mélophone 8'
Prestant 4'
Flûte 4'
Trompette 8'

Récit

Bourdon 8'
Flûte Harmonique 8'
Salicional 8'
Flageolet 2'
Hautbois 8'
Voix Humaine 8'

Pédale

Montre 16'
Flûte 8'
Quintaton 8'
Bombarde 16'

Treden voor:

G.O. + Récit
G.O. + Positif

Pédale + G.O.; Combinaison G.O. *; Combinaison Pédale; Tremblant Récit; Expression Récit

X. TOT SLOT

Reeds de eerste orgels van Pereboom en Leijser worden gekenmerkt door een resolute keuze voor grondtonigheid en orkestkleuren. Natuurlijk is hun leertijd bij de grote orgelbouwers van die tijd hier niet vreemd aan.

Het prestantenkoor verliest in de hogere ligging aan zangerigheid door het veelvuldig toepassen van kernsteken wordt het enigszins fluitiger. De bas is steeds krachtig door een ruime toevoer van wind en wijde mensuren voedt ze de basis van de orgelklank. Ook de gedekte fluiten klinken vol en steeds levendig met doorgaans eveneens een stevigere bas dan we van Clerinx gewoon zijn. De strijkers - voor zover goed bewaard - tonen een rijk kleurenpalet gaande van de milde salicional over de spitse en sterke gamba tot de bijzonder dunne melophone, meestal zijn ze wel niet zo evenwichtig geïntoneerd dan bij Clerinx. De tongwerken - van een uitstekende bouw en stabiele intonatie - klinken krachtig, rond en uitgesproken romantisch.

Over het algemeen kunnen we stellen dat de klank van de Pereboom en Leijser-orgels zeer muzikaal en verfijnd kan genoemd worden. Het is alleen spijtig dat de technische afwerking van hun instrumenten niet het niveau haalt van de klankrijkdom, waardoor nogal wat orgels aan een dringende restauratie toe zijn. Het opzoeken van dit oorspronkelijk klankbeeld is dan ook een hele moeilijke klus maar ook een uiterst boeiende bezigheid.

Belgische orgelmuziek uit de 19^{de} eeuw

In onze reeks "Belgische orgelmuziek uit de 19^{de} eeuw" verschenen reeds een aantal afleveringen over de rijke collectie van de bibliotheek van de Koninklijke Bibliotheek Albert I en de bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium te Brussel.⁽¹⁾ Thans verschijnt een bijdrage gewijd aan de verzameling van de bibliotheek van het Koninklijk Muziekconservatorium te Gent van de hand van Luk Bastiaens die samen met Kamiel D'Hooghe heelwat opzoekingswerk te Gent verrichtte. Voor de gastvrijheid en medewerking danken we Marie-Rose Van Driessche, bibliothecaris van het Gentse conservatorium en medewerker Wim 'T Hooft.

Bibliotheek Koninklijk Muziekconservatorium te Gent

LUK BASTIAENS

I. COMPOSITIES

BELLENS, JOZEF (1876 - ?)

- *Offertoire (Mélodie)*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 14-16.

A.2367 (3); DS 3969 (3)

- *Postlude*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs [etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 17-19.

A.2367 (3); DS 3969 (3)

CALLAERTS, JOSEPH (1830 - 1901)

- *Grande fantaisie de concert pour orgue. Op. 5*. Schott, SF 1451. Brussel, [s.d.]

II 9635

- *Pièces pour orgue: 4. toccata, 5. offertoire, duo, 6. marche funèbre. Op. 29*, 6ième livraison. Schott, SF 4457 (1-3). Brussel, [s.d.]

II 8079

- *15 improvisations pour orgue. Op. 1*. Heugel, H. 2756. Parijs, [s.d.]
II 15439

D'HULST, ADOLF

- *Etudes à 3 parties voor orgel zonder pedaal*. E. Teerlinck. Gent, [s.d.]
A 1618; DS 3903 (1-3)

- *1. Prélude, 2. Elévation, 3. Offertoire, 4. Communion, 5. Postlude*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. V, pp. 120-123.

DS 3969 (5); A. 2367 (5)

- *Quatorze études à deux parties pour orgue*. Eigen beheer. Ledeborg, [s.d.]
A. 1617

- *Symfonie in e voor orgel*. Eigen beheer, nr. 3, 1620 D. [s.l., s.d.]
DS 3965

- **Manuscript**: *Wiegelied in E voor orgel*.
II 8087

DANEAU, NICOLAS (1866 - ?)

- *Prélude*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VIII, pp. 15-16.

DS 3969 (8)

- *Fugue*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VIII, pp. 17-23.

DS 3969 (8)

- *Lied Flamand (Air)*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. V, p. 60.

DS 3969 (5); A. 2367 (5)

DE BONDT, LOUIS (1877 - 1920)

- *Canon*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VII, p. 45.

DS 3969 (7); A 2367 (7)

DE GREEF, ARTHUR

- *Petit prélude*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. V, pp. 103-104.

A.2367 (5); DS 3969 (5)

DE GROOTE, JULES

- **Manuscript:** *Allegretto. "den Vriende Alfons Moortgat van harte opgedragen"*.

[Autografisch, juli 1908]

II 10.607

- **Manuscript:** *Sortie voor orgel. "Aan mijnen beminden broeder Emiel De Groote, orgelist in St. Baafskerk te Gent"*.

[Autografisch]

II 10.606

DE HOVRE, ARTHUR

- *Andante sostenuto*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. V, p. 119.

A. 2367 (5); DS 3969 (5)

- *Choral*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. V, pp. 116-118.

A.2367 (5); DS 3969 (5)

- *Cantilène*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VIII, pp. 114-115.

A. 2367 (8); DS 3969 (8)

- *Fugue*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VIII, pp. 117-121.

A. 2367 (8); DS 3969 (8)

- *Thème et variations*. Auteur (De Vestel), Gent, [s.d.]

II 7848; DS 3969 (8)

DE KOSTER, CHARLES

- *Deux prières*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. V, pp. 62-64.

DS 3969 (5); A. 2367 (5)

DE MEULEMEESTER, ARTHUR

- *Allegro, Grand Chœur*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 102-105.

A. 2367 (3); DS 3969 (3)

- *Méditation*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-

Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 106-108.

A. 2367 (3); DS 3969 (3)

- *Cortège nuptial*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 109-111.

A. 2367 (3); DS 3969 (3)

DEPUYDT, OSCAR (1858 - 1925)

- *Prélude. à Monsieur l'abbé J. Joubert*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, p. 39.

A 2367 (3); DS 3969 (3)

- *Offertoire*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, p. 40.

A 2367 (3); DS 3969 (3)

- *Fughetta*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, p. 42.

A 2367 (3); DS 3969 (3)

DU BOIS, LÉON

- *Prélude*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs [etc.], cop. 1914. Dl. V, pp. 71-73.

DS 3969 (5); A. 2367 (5)

FÉTIS, FRANÇOIS-JOSEPH (1874 - 1871)

- *Fantaisie symphonique pour orgue et orchestre. Op.8*. Schott, S.F. 1312. Brussel, [s.d.]

B 185

FRANCK, CÉSAR (1822 - 1890)

- *3 pièces pour grand orgue: 1. Fantaisie, 2. Cantabile, 3. Pièce héroïque*. Durand, D.S. & Cie 3175, 3176, 3177. Parijs, [1883].

A. 2372

- *Pièces posthumes*. Enoch & Cie 5767, Parijs, 1905.

B 1444

- *Trois antiennes*. In: *La Maîtrise*. Le Ménestrel. Heugel et Cie, H. 3017. Parijs, [s.d.]

A. 2376

- *Préludes et prières de C.V. Alkan choisis et arrangés pour l'orgue par César Franck*. Costallat. Parijs, [s.d.]. Dl. II en III.

A. 2376

- *6 Pièces d'orgue: 1. Fantaisie, 2. Grande pièce symphonique, 3. Prélude, fugue et variation, 4. Pastorale, 5. Prière, 6. Final*. Durand, D.S. & Cie 2679-2684. Parijs, [s.d.]

A. 2426

- *L'organiste: Pièces pour orgue ou harmonium*. Enoch & Cie, 1830. Parijs-Londen, 1890.

B 1443

- *Trois chorals pour grand orgue avec pédale obligée*. A. Durand, D.S. 4414-4416. Parijs, cop. 1892.

A 2373

GILSON, PAUL (1865 - 1942)

- *Prélude sur un ancien lied Flamand*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VIII, pp. 100-106.

A 2367 (8); DS 3969 (8)

GUILLAUME, EUGÈNE (1882 - 1953)

- *1. Choral, 2. Fugue*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VII, pp. 80-92.

DS 3969 (7); A 2367 (7)

JADIN, LÉON (1878 - ?)

- *Offertoire Pascal, à mon illustre Maître M. Alph. Mailly*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 64-67.

DS 3969 (3); A 2367 (3)

- *Andante, amicalement à Monseigneur l'abbé Désiré Demarbaix*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 68-69.

DS 3969 (3); A 2367 (3)

- *Communion*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. V, p. 126.

DS 3969 (5); A. 2367 (5)

JONGEN, JOSEPH (1873 - 1953)

- *(4) Pièces: Offertoire. Communion. Offertoire. Op. 5*. In: *Répertoire de l'organiste*. Nrs. 67, 68 en 80. Vve Léopold Muraille. Luik, [s.d.]

II 9630

- *Quatre Pièces: 1. Cantabile. 2. Improvisation-Caprice. 3. Prière. 4. Choral. Op. 37*. Durand. Parijs, 1911.

II 4411

- *Cantilène*. In: O. GAUSS. *Orgel-Kompositionen aus alter und neuer Zeit*. Alfred Coppenrath. Regensburg, 1909. Dl. III, p. 122.

A. 3493 (3)

- *Offertoire sur L'Alma Redemptoris Mater*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 70-73.

A. 2367 (3); DS 3969 (3)

LEFÈBURE, JOSEPH

- *Berceuse*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. V, p. 140.

DS 3969 (5); A. 2367 (5)

LEMMENS, JAAK-NIKOLAAS (1823 - 1881)

- *Hossannah!* In: NIEDERMEYER-D'ORTIGUE. *La Maîtrise, Journal de musique Religieuse*. 1re année, nr. 20. Heugel. Parijs, [s.d.]

TS A 2823 (1)

- *Oeuvres inédites*. Dl. I (2-4). Breitkopf & Härtel. Leipzig-Brussel, 1883-1887.

B 1363; B 1426; DS 5978 (19)

- *Scherzo symphonique concertant*. In: A. GUILMANT. *Concert historiques d'orgue*. Schott. Parijs, 1890. P. 90.

[fragment uit de Ecole d'orgue]

A. 681 (2); B 1274

LUNSENS, MARTIN

- *Marche religieuse*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VIII, pp. 147-149.

DS 3969 (8)

MAES, LOUIS (1850 - 1906)

- *Sonate in Es. Op. 175*. In: *Répertoire de l'organiste*. Nr. 92. Vve. L. Muraille, nr. 258-22. Luik, [s.d.]

DS 3914

MAILLY, ALPHONSE (1833 - 1918)

- *Prélude*. In: O. GAUSS. *Orgelkompositionen aus alter und neuer Zeit*. Alfred Coppenrath. Regensburg, 1909. Dl. III, p. 114.

[fragment uit sonate nr. 1, op. 1]

A. 3494 (3)

- *Trois morceaux*. 1. *Invocation*. 2. *Andante con moto*. 3. *Christmas-musette*. Lemoine et Cie. Parijs, Brussel, c. 1892.

II. 15438

- *Noël*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, p. 91.

A 2367 (3); DS 3969 (3)

- *Élévation*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 92-93.

A 2367 (3); DS 3969 (3)

MARSICK, ARMAND

- *Poème nuptial pour grand orgue, à Madame Armand Marsick, née Paola Sampieri*. (*Répertoire Moderne du Grand-Orgue*). Alphonse Leduc, AL 15265. Parijs, cop. 1913.

II 5454

MAWET, FERNAND

- *Pastorale*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 100-101.

A. 2367 (3); DS 3969 (3)

- 1. *Rêverie*, 2. *Andante*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VI, pp. 37-42.

DS 3969 (6); A 2367 (6)

MERVILLE, A.

- *8 Fugen voor piano of orgel (zonder pedale)*. Orgelistenbond van West-Vlaanderen. [S.l.], 1884.

II 6693

- *33 kleine en gemakkelijke orgelstukken (zonder voetspel of pedale)*. Orgelistenbond van West-Vlaanderen. [S.l.], 1895.

II 6692

MOORTGAT, ALPHONSE

- *Noël*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 112-113.

A 2367 (3); DS 3969 (3)

- *Postludium*. In: O. GAUSS. *Orgel-Kompositionen aus alter und neuer Zeit*. Alfred Coppenrath. Regensburg, 1909. Dl. III, pp. 127-128.

A 3494 (3)

MOULAERT, RAYMOND (1875 - 1962)

- *Fugue*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VIII, pp. 178-184.

DS 3969 (8)

- *Deux pièces pour orgue ou harmonium, à Monsieur Alph. Mailly: 1. Choral, 2. Méditation*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 116-118.

DS 3969 (3); A 2367 (3)

- *Deux pièces: 1. Choral, 2. Etude en forme de canon*. Georges Oertel. Brussel, 1911.

II 7839

- *Andante*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VI, pp. 49-51.

DS 3969 (6); A 2367 (6)

- *Sonate in d*. Bote & Bock. Berlijn, 1907.

II 6661

PAEPEN, ALEXANDER

- *Cinq petits préludes en sol majeur et mineur*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 128-131.

DS 3969 (3); A 2367 (3)

PÂQUE, DÉSIRÉ (1867 - 1939)

- *Canon à l'octave (organo pleno)*. In: O. GAUSS. *Orgel-Kompositionen*

aus alter und neuer Zeit. Alfred Coppenrath. Regensburg, 1909. Dl. III, pp. 120-121.

A 3494 (3)

- *Six petits préludes.* In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VI, pp. 70-75.

DS 3969 (6); A 2367 (6)

- *1. Andantino, 2. Allegretto.* In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VII, pp. 194-202.

DS 3969 (7); A 2367 (7)

RADOUX, JEAN-THÉODORE

- *Prière.* In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, p. 142.

DS 3969 (3); A 2367 (3)

RASSE, FRANÇOIS

- *1. Entrée funèbre, 2. A l'esperance (cantabile).* In J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VI, pp. 79-82.

DS 3969 (6); A 2367 (6)

ROSOOR, LOUIS

- *Communion.* In J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, p. 153-155.

DS 3969 (3); A 2367 (3)

- *Canzone.* In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, p. 156-160.

DS 3969 (3); A 2367 (3)

SARLY, HENRI

- *Intermezzo.* In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VIII, pp. 225-228.

DS 3969 (8)

- *Chant funèbre.* In J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VIII, pp. 229-232.

DS 3969 (8)

- *1. Offertoire, 2. Improvisation, 3. Canon.* In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VI, pp. 98-101.

DS 3969 (6); A 2367 (6)

TILBORGH, JOZEF (1830 - 1910)

- *Quatre morceaux classiques pour orgue: 1. Allegro, 2. Introduction et fugue, 3. Adagio, 4. Alleluia.* Schott, S.F. 1198. Brussel, [1866].

II 1680; DS 3945; II 6664

- *Scherzo pour orgue.* Vve. L. Muraille, nr. 1545.13. [S.l., s.d.]

II 1681; II 6663

- *12 morceaux pour orgue ou harmonium: 1. Sancta Maria, 2. Alma Redemptoris Mater, 3. Regina Coeli, 4. Sanctus, 5. Ave Maria Coelorum, 6. Salve Regina, 7. Ave Maria, 8. Adore te devote, 9. Pange lingua, 10. Sacris solemniis, 11 Consolatrix afflictorum, 12. Fugue.* Vve Léopold Muraille, nr. 1440.12. [S.l., s.d.]

II 1682

- *25 morceaux pour orgue ou harmonium.* Vve Léopold Muraille, nr. 1401.11. [S.l., s.d.]

II 1679

TINEL, EDGAR (1854 - 1912)

- *Sonate in G moll für die Orgel. Op. 29.* Breitkopf & Härtel, nr. 17.696. Leipzig-Brussel, [1887].

II 8499

VAN DAMME, PIERRE

- *Deux pièces : 1. Allegretto in A (nr. 58), 2. Variations sur l'O Filii.* Veuve Léopold Muraille. Luik, [s.d.]

II 9636

- **Manuscript:** *Te Deum.*

[Autografisch, s.d.]

A. 3532

- *Pastorale.* In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, p. 201-204.

DS 3969 (3); A 2367 (3)

VAN DEN ABBEELE, CYRIEL

- *Andante con espressione, à mon Curé Le très Révérend Monsieur l'abbé Cruyt*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 205-207.

A. 2367 (3); DS 3969 (3)

VAN DEN BOGAERT, P.C.F.

- *Fugirte leicht ausfuehrbare Vor- und Nachspiele*. Gevaert. Gent, [s.d.]

DS 3935

- *Trois chœurs*. Schott, S. 1243. Parijs-Mainz-Brussel-Londen, [s.d.]

II 15406

- *Marche et cantabile grazioso pour orgue ou harmonium*. Vve L. Muraille, nr. 1405.2. Luik, [s.d.]

II 9631 (1)

VAN DEN BOSCH, P.J.

- *1. Allegro, 2. Moderato. nr.1 de la Suite I .Op.4*. Dl. II. Schott, S.F. 2449. Brussel, 1877.

A 94

VAN DEN GHEYN, MATTHIAS (1721 - 1785)

- *Deux préludes*. Uitg. X. VAN ELEWYCK. Dl. I. Schott, S.F. 2355. Brussel, 1877.

A 94

- *Morceaux fugués*. Uitg. X. VAN ELEWYCK. Schott. Brussel, 1865.

[8 exemplaren]

II 1722

VAN DURME, OSCAR

- *Trois esquisses funèbres: 1. Cortège, 2. Lamento, 3. Supplication*. In J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VI, pp. 145, 147 en 149.

A 2367 (6); DS 3969 (6)

- *Fantaisie de concert: 1. Allegro molto, 2. Andante con moto, 3. Finale. Op. 52c*. Eigen beheer. Temse, [s.d.]

II 9637

VAN HAUTTE, CONSTANT

- *Zes orgelstukken met pedaal oefeningen*. Stepman. Gent, [s.d.]
[op de partituur is toegevoegd: "25 oogst 1881"]

II 9931

VAN RYSELBERGHE, JENNY

- **Manuscript**: *Suite pour orgue: 1. Prélude, 2. Fugue, 3. Rêverie, 4. Intermède, 5. Final*.

[Autografisch, 1911]

II 8388

VANDENBERGHE, PHILIPPE

- *Quarante-huit études de genre pour orgue Op. 27 en 4 livres*. Eigen beheer. Menen, 1864.

II 14890

- *Quatre morceaux et seize versets pour orgue. Op. 23*. Gevaert. Gent, [s.d.]

II 14886

VANDERHAEGEN, LEO

- **Manuscript**: *Fugue pour orgue en sol majeur*.

[Autografisch, 1894]

II 5780

VERHELST, FRANÇOIS

- **Manuscript**: *Fughetta voor orgel of harmonium*.

II 10610

- *1. Adagio, 2. Larghetto*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 208-210.

A. 2367 (3); DS 3969 (3)

WAMBACH, EMILE

- *1. Prière, 2. Interlude*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR. 2954. Parijs-[etc.], cop. 1914. Dl. VI, pp. 166-170.

A 2367 (6); DS 3969 (6)

II. ORGELMETHODES

LEMMENS, JAAK-NIKOLAAS (1823 - 1881)

- *Ecole d'orgue basée sur le Plain-Chant Romain*. 2 dln. Les Fils de B. Schott, 19009. Mainz, [s.d.]
A. 636; 1274

III. THEORETISCHE WERKEN OVER ORGEL EN ORGELBOUW

COUWENBERGH, H.V.

- *L'orgue ancien et moderne. Traité historique, théorique et pratique de l'orgue et de son jeu*. Joseph van In & Cie. Lier, [s.d.]
B 379; C 811

GIROD, LOUIS

- *Connaissance pratique de la facture des grandes orgues: Ouvrage indispensable à ceus qui sont chargés de l'acquisition d'un orgue ou de son entretien*. Ad. Wesmael-Charlier. Namen, 1875.

C 35; C 1671

- *L'orgue de l'exposition belge de 1880*. Ad. Wesmael-Charlier. Namen, 1881.

[bespreking van het orgel van Pierre Schyven; met werklijst]

C 774

- *Connaissance pratique de la facture des grandes orgues*. Ad. Wesmael-Charlier. Namen, 1877².

C 451

GREGOIR, EDOUARD G.J.

- *Historique de la facture et des facteurs d'orgue avec la nomenclature des principales orgues placées dans les Pays-Bas et dans les provinces flamandes de la Belgique, suivie de la galerie biographique d'organistes célèbres et d'une notice sur les maîtres de chapelle et organistes de la cathédrale d'Anvers*. L. Dela Montagne. Antwerpen, 1865.

C 57; C 462; C 773

VAN ELEWIJCK, XAVIER VICTOR

- *De la musique religieuse: les congrès de Malines (1863 et 1864) et de Paris (1860) et la législation de l'Eglise sur cette matière*. Typ. Vanlinthout. Leuven, 1866.

C 396

VOETNOTEN

- ⁽¹⁾ B. HUYS, *Koninklijke Bibliotheek Albert I*, in: *Orgelkunst*, XX, 1997, nr. 1, pp. 20-26 (aflevering 1); XXI, 1998, nr. 2, pp. 65-69 (aflevering 2). - J. EECKELOO, *Bibliotheek Koninklijk Conservatorium Brussel*, in: *Orgelkunst*, XX, 1997, nr. 2, pp. 18-25 (aflevering 1); XX, 1997, nr. 4, pp. 31-38 (aflevering 2).

Een interessant orgel wordt
degelijk gemaakt, graag bespeeld
en goed onderhouden.

PIETER VANHAECKE
STEMMEN EN ONDERHOUDEN

G. Benoîtlaan 23/1

1170 Brussel

© 02/660.20.30

Een ruime ervaring als bron van kennis
en ambacht om uw orgel

-historisch of modern- degelijk te
onderhouden.

Duidelijke en juiste prijsopgave,
zorgvuldige afwerking

ANDRIESEN B.V.B.A

Anneessens
orgelbouw sinds 1830

nieuwbouw
onderhoud
herstelling
restauratie
verbouwing

zaakvoerder: Ing. Paul Andriessen
Benediktinessenstraat 10-12. 8930 MENEN
tel. en fax: 056/51.13.82

KAMIEL D'HOOGHE

Clement D'Hooghe (1899 - 1951)

Aan Mevrouw Clement D'Hooghe-Pycke

We bezochten de 95-jarige mevrouw Suzanne D'Hooghe - Pycke die ons deelgenoot maakte van herinneringen, meer bepaald over⁽²⁾:

* hun huwelijksfeest (1928), waarop aanwezig; de kunstenaars-vrienden;

Tony Van Os, kunstschilder van Temse en Alex Papen, organist van de kathedraal te Antwerpen, die een orgelrecital gaf gedurende de kerkelijke huwelijksviering

* Cesar Hinderdael en Arthur Wilford, begaafde musici uit Temse

* Oscar Van Durme, de organist-componist te Temse, een strenge leraar, een moeilijk iemand, die mij muziekles gaf

* Piet Nuten, de goede vriend-musicoloog-componist, afkomstig van Temse, die hard heeft gewerkt en een goed mens was

* Paul Gilson, gezagvol componist, heerlijk kokend en genietend

* Jef Van Hoof, de fijne musicus met de ongezouten taal

* Gaston Feremans, de vriend-organist-componist die het moeilijk heeft gehad na de oorlog en Renaat Veremans, een andere vriend

* Prosper Van Duyse, de vriend-letterkundige ook goed bevriend met Tony Van Os en Arthur Wilford

* Jacques Baron Opsomer, de vriend-kunstschilder, Karel Aubroeck, de vriend-beeldhouwer van Temse die kunstenaars steunde

* Felix Timmermans, de vriend-schrijver en Renaat Verbruggen, de vriend-zanger-architect-kunstschilder



Afb. 23: Clement D'Hooghe voor het orgel van de Sint-Pauluskerk te Antwerpen

* haar man Clement; een begaafd hard werkend kunstenaar in een appartement, uitpuilend van partituren, die leefde van, in en voor de muziek, die de plechtige missen opluisterde en ook tijdens de winter in de Sint-Pauluskerk om 7 u 's morgens het orgel bespeelde, die een zachtaardige vader was voor de dochters Cecilia en Ida, die een hommagetekst schreef over August de Boeck (zie afb. 24).

* Corneel Mertens - de latere radiodirecteur - die de partituren kwam ordenen en een hommage heeft uitgesproken over Cl. D'Hooghe.

Ruim vierhonderd werken heeft hij gecomponeerd in vele vormen. Weinige zijn uitgegeven. In het Repertorium van de werken van Clement D'Hooghe⁽⁴⁾ vindt men een volledig overzicht van de symfonische werken, kamermuziek, kunstliederen, volksliederen - feestliederen, kinderliederen, cantaten, orkestwerken, klavier solo, religieuze muziek, orgel en harmonium, speciale bezettingen, toneel- en balletmuziek, bewerkingen van eigen composities, bewerkingen van andere composities, bewerkingen door andere toondichters en koorwerken.

I. TEMSE IN HET WAASLAND

Temse⁽⁵⁾ aan de Schelde heeft vele kunstenaars gehuisvest. De beeldende kunstenaars Karel Aubroeck en Tony van Os, de componisten Arthur Wilford (1851-1926), Cesar Hinderdael (1878-1934), Nini Bulterijs (1929-1989), de musicoloog-componist Piet Nuten (1913-1970) en de componist-organist Jan Van Landeghem (° 1954) werkten hier.

Merkwaardige tijds- en dorpsgenoten, die ingewerkt hebben op de verbeeldingswereld van de jonge Clement D'Hooghe, zijn de gebroeders Edward (1895-1917) en Frans Van Raemdonck (1897-1917), symbolen van de Vlaamse strijd tijdens de Eerste Wereldoorlog en de onlangs zalig verklaarde priester Edward Poppe (1890-1924). Te Temse wordt een laan genoemd naar Clement D'Hooghe. Het Waasland herinnert eraan dat de muzikale erfelijkheid niet enkel bij de familie Bach en Couperin aanwezig was. De Waaslandse familie Van Durme telt niet minder dan dertig organisten waaronder ook degelijke componisten en de familie D'Hooghe volgt dit voorbeeld met vijftien organisten

- 15 -
Herinneren me terug op zijn werken voor orgel
hij was tezelfdertijd zelf componist van een der laatste
werken op het orgel van Antwerpen maar hij was
allegro con fuoco, schreef met andere de laatste
Opdracht, met andere kleine stukken die het
het repertorium van alle organisten behoren.

Afb. 24: Fragment uit de lezing van Clement D'Hooghe t.g.v. de Hommage aan August De Boeck op 25 feb. 1938, georganiseerd door het KVHV te Berchem

Curriculum Vitae⁽³⁾

- Geboren te Temse 21 april 1899, overleden te Wilrijk 1 april 1951.
- 1913-1917** Grieks-Latijnse humaniora, Bisschoppelijk College Sint-Niklaas.
- 1918-1920** Diploma's koster-organist, 3^{de}, 2^{de} en 1^{ste} graad Bisdom Gent.
- 1920-1924** Diploma's Harmonie (1920), Orgel (1921), Contrapunt (1922), Fuga (1924), *Koninklijk Vlaams Muziekconservatorium* in Antwerpen. Leraars: August de Boeck, Emiel Wambach, Arthur De Hovre, Lodewijk Mortelmans, Alex Papen en Emmanuel Durllet.
- 1924-1926** Organist in Sint-Joriskerk, dan korte tijd in de Heilige-Geestkerk, vanaf 1926 in de Sint-Pauluskerk, Antwerpen.
- 1927** Prijs Albert De Vleschouwer voor compositie.
- 1928** Eén van zijn eerste composities, de *Nocturne*, voor piano, opgedragen aan Suzanne Pycke, op 19 mei huwelijk met Suzanne Pycke. Verdere studies bij Jules Van Nuffel & Paul Gilson (3 jaar compositie). Artistiek directeur van het *Empire- en Roxy-theater* te Antwerpen tot 1936.
- 1929** Directeur van de *Gemeentelijke Muziekacademie* te Berchem.
- 1930-1931** Anderhalf jaar cursus orgel en improvisatie bij Marcel Dupré.
- 1937** Twee bekwaamheidsdiploma's tot het geven van muzieklessen in de athenea en normaalscholen, met onderwijsbevoegd in de beide landstalen.
- 1938** Prijs van de *Koninklijke Harmoniemaatschappij* voor compositie; Prijs van Levende Kunst te Antwerpen.
- 1938-1948** Muziekleraar aan de *Rijksmiddelbare School* te Lier.
- 1942** Leraar transpositie *Koninklijk Vlaams Conservatorium* te Antwerpen.
- 1951** Op 1 april 1951 zou Clement D'Hooghe eigen symfonische werken dirigeren. Die morgen is hij overleden.

II. ASPECTEN VAN HET ORGELOEUWRE VAN CLEMENT D'HOOGHE

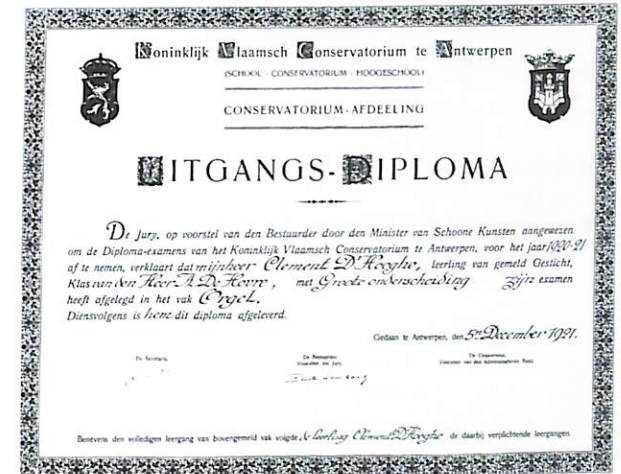
Over het orgeloeuwre van Clement D'Hooghe schreef Luc Leytens in de programmabrochure van het concert gegeven door Kamiel D'Hooghe in de kathedraal te Antwerpen op 9 juli 1999: "Deze miniaturist voelde zich ook in zijn element in een reeks meestal bondige stukken voor orgel en/of harmonium. Naast enkele bewerkingen voor zijn instrument zijn er een dozijn originele werken bij, hetgeen spijtig genoeg niet zo veel is voor iemand die gedurende meer dan 25 jaar als organist bezig was."⁽⁶⁾

in het Waasland.

Clement D'Hooghe is de zoon van Franciscus Joannes D'Hooghe (1854-1934), koster-organist te Temse en directeur van de gemeentelijke muziekschool. Zijn oom, E.P. Bernardinus D'Hooghe (1858-1936) was Minderbroeder, organist en componist. Van hem zijn heel wat orgelwerkjes en "dichterlijk-serafijns" geïnspireerde motetten bekend. Jozef D'Hooghe (1827-1908), gemeentesecretaris, koster-organist en componist te Kruibeke, was eveneens afkomstig van Temse. Hij was een oudleerling en vriend van Peter Benoit die in Kruibeke ten huize J. D'Hooghe steeds kon beschikken over een kamer om er te componeren. Het oratorium *De Oorlog* is grotendeels daar geschreven.

De kleine stukken zoals *Stemming* hebben een passende vormbeheersing en genereuze melodieën, gespreid over een tamelijk uitgebreide melodieomvang. Het zijn romantische, Frans georiënteerde werkjes met fijnzinnige harmonieën. De drie nog bekende toccata's zijn de meest representatieve werken. Vooral de *Tweede toccata* met haar Frans geïnspireerde schrijfwijze is een opmerkelijk stuk, geschreven op het interval van de kwint en ook op hele-toons motieven, dit alles in een meeslepene steeds golvende dynamiek met vele kleurschakeringen. Het is een virtuoos stuk met veel passagewerk en arpeggio-techniek dat best kan vertolkt worden op een groot elektrisch orgel met een klavieromvang tot c⁴. Sommige werken als de *Fantastische dans* hebben een dansend en schilderend effect.

Hoewel Clement D'Hooghe zich goed voelde aan het orgel van de Sint-Pauluskerk ging zijn compositorische belangstelling uit naar een groot elektrisch orgel met manuaalomvang tot hoge c en pedaalomvang tot hoge g en met de nodige



Afb. 25: Het Diploma Orgel behaald door Clement D'Hooghe op 5 dec. 1921



Afb. 26: De familie D'Hooghe, vlnr: Clement D'Hooghe en echtgenote Suzanne Pijcke, Godelieve D'Hooghe, moeder D'Hooghe-Seghers, Jozef D'Hooghe, pater Bernardinus D'Hooghe, vader Frans D'Hooghe, Marie D'Hooghe en echtgenoot Jozef De Nayer, Anna D'Hooghe en echtgenoot Octaaf D'Haese

faciliteiten voor een vlotte techniek en kleurwisselingen. Dit kan afgeleid worden uit zijn grote composities. Zijn grote orgelwerken zijn immers allemaal boven de doopvont gehouden op het groot studio-orgel van de radio, het voormalige NIR. Stak Corneel Mertens, de latere directeur van de radio hierbij een helpende hand toe?

Het is opmerkelijk dat Clement D'Hooghe geen enkel orgelwerk schreef op



Afb. 27: Fragment uit het autograaf van het Chromatisch Praeludium (1941)

een of andere cantus firmus of liturgisch gebonden tekst.

Tijdens het leven van Clement D'Hooghe werden enkel een paar orgel- en/of harmoniumcomposities uitgegeven in banden van Alfons Moorgat. Het is bekend dat Clement D'Hooghe al zijn orgelcomposities ook zelf speelde en dat Lode Huybrechts de

creatie van de *Tweede toccata* verzorgde. Voor zover bekend, zijn het nu vooral Stanislas Deriemaeker, Kamiel D'Hooghe, Ronny Plovie, Peter Van De Velde en Jan Van Mol die orgelwerk van Clement D'Hooghe op het repertoire hebben.

III. KERKMUZIEKPRAKTIJK IN DE SINT-PAULUSKERK

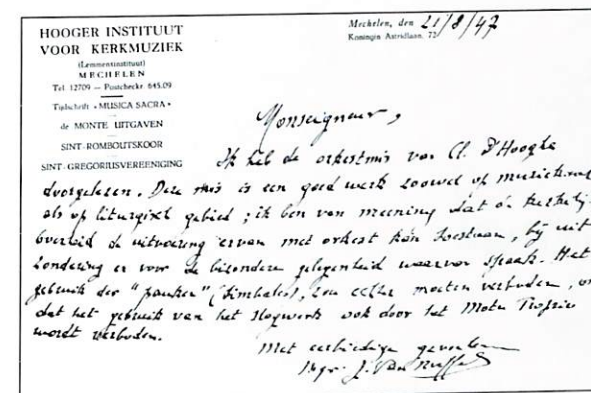
Ingevolge het *Motu Proprio* van 1903 dienen alle herinneringen aan het theater en de opera uit de kerkmuziek geweerd omwille van hun ongeschiktheid voor de waardigheid van de eredienst. Met deze gedachte als uitgangspunt werden de grote missen en motetten voor soli, koor, orgel en orkest van Haydn, Mozart, Gounod, Bruckner en anderen beschouwd als concertstukken, zonder liturgische waarde. Door de lengte van sommige orkestmissen kreeg de priester en de liturgie een te bescheiden plaats toegewezen.

Op basis van de traditie en aangemoedigd door de muziekminnende pastoor Van Bostraeten - die ook het huwelijk D'Hooghe-Pycke te Temse had ingezegend - ging men in de Sint-Pauluskerk te Antwerpen gewoon verder met het vertolken van grote werken voor solisten, koor, orgel en orkest. Het was een vrij unieke kerkmuziekpraktijk in België, die ook tot op heden gehandhaafd blijft. De kritiek hierop is zeker niet uitgebleven. Vele muzikliefhebbers reageren enthousiast.

In Zuid-Duitsland en Oostenrijk is men ook gewoon verder gegaan met het uitvoeren van orkestmissen.

Mgr Jules van Nuffel, directeur van het Hoger Instituut voor de Kerkmuziek drukt op 12.07.47 zijn waardering uit voor het kunnen van Clement D'Hooghe, maar dekt zich in over de kerkelijke en artistieke waarde en de orkestratie van de voorliggende miscompositie: "*De mis: In honorem St.-Pauli, van Cl. D'Hooghe ken ik wel niet, doch ik weet dat deze schrijver een ernstig componist is. Indien deze mis kerkelijk is opgevat en artistieke waarde heeft, zou, dunkt me de toelating bij uitzondering kunnen gegeven worden. Misschien ware het nuttig de orkestpartituren dezer mis te laten worden aan het Comité voor kerkmuziek te Mechelen.*" Op 21.08.47 adviseert Mgr. J. Van Nuffel bovenvermeld werk ten uitzonderlijken titel de toelating tot uitvoering te geven, met weglating van het slagwerk, overeenkomstig de

voorschriften van het *Motu Proprio*: "*Ik heb de orkestmis van Cl. D'Hooghe doorgelezen. Deze mis is een goed werk zoowel op muzikaal als op liturgisch gebied; ik ben van meening dat de kerkelijke overheid de uitvoering ervan met orkest kan toestaan, bij uitzondering en voor de bijzondere gelegenheid waarvan spraak. Het gebruik van de "pauken" (timbales), zou echter moeten verboden, om dat het gebruik van het slagwerk ook door het Motu Proprio wordt verboden.*"



Afb. 28: Verslag van J. Van Nuffel over de orkestmis van C. D'Hooghe (1947)

IV. DE MENS, DE ORGANIST, DE COMONIST, ENKELE GETUIGENISSEN

"In een geschreven portret komt hij te voorschijn als de kunstenaar met breedgewelfd voorhoofd, waarachter vele gedachten en onuitputtelijke inspiratiebronnen leefden, een man met geestige, rake oordelen, ogen die fonkelden van energie, een karakterkop met scherpe trekken getekend en tegen storm bestand." Dr. K.C. Peeters⁽⁷⁾

Zijn zeer druk leven met een indrukwekkende reeks van opdrachten

verplichten hem uiterst snel te werken. Zijn manuscripten doorbladerend stelt men vast dat hij gemakkelijk en vlug componeert, snel noterend en even haastig corrigerend. De musicoloog Piet Nuten getuigt: *"Wij herinneren ons hoe hij na een concert dat eindigde te 22.30 uur een werk voor blazers begon neer te krabbelen, met een koortsachtige nervositeit en hoe dit stuk tot een volledige partituur groeide bij het kriecken van de dag. Te 10 uur werd er gerepeteerd en de week daarop klonk het in de concertzaal."*⁽⁸⁾

Het eindexamen van Clement D'Hooghe in het Koninklijk Vlaams Muziekconservatorium te Antwerpen, werd beoordeeld door een commissie bestaande uit: Emile Wambach, directeur-voorzitter en de leraars orgel: Ch. Danneels (Luik), O. Depuydt (Mechelen), A. De Smet (Brussel) en L. Vilain (Gent). Volgende proeven werden afgelegd: harmoniseren van koralen, begeleiden van gregoriaanse gezangen met voor- en tussenspelen, improvisatie op een gegeven thema, a prima vista spel, transponeren, vertolken van een groot Bachwerk, een andere Bachcompositie uit het hoofd, vertolken van een of meerdere werken uit het repertoire dat bestond uit twee trio-sonaten van Bach een koraal van Franck, een deel uit de zesde symfonie van Widor en het *Thema en Variaties* van Thiele.

Clement D'Hooghe komt uit een grote organistentraditie met verschillende grote meesters als leraars. Na de basisvorming van zijn vader gekregen te hebben lag zijn verdere opleiding in

handen van de volgende vier meesters, allen rechtstreekse of onrechtstreekse oud-leerlingen van Jaak-Nikolaas Lemmens, befaamd orgelleraar aan het conservatorium te Brussel:

1. Alex Papen, uit de school Callaerts-Lemmens, technisch uitstekend en met groot improvisatietalent.
2. Arthur De Hovre, uit de school Tilborghs-Lemmens, was als leraar orgel aan het conservatorium te Antwerpen verantwoordelijk voor de orgelopleiding en werd beschouwd als een gezagvol Bach-interpret.
3. August De Boeck, uit de school Mailly-Lemmens, als leraar harmonie door Clement D'Hooghe geprezen, was als interim van A. De Hovre, ook een tijdlang orgelleraar te Antwerpen.
4. Marcel Dupré, de Franse orgelmeester uit de school Widor-Lemmens, gaf

gedurende anderhalf jaar te Parijs orgel- en improvisatieles aan Clement D'Hooghe.

Diverse orgellijnen komen aldus samen bij Clement D'Hooghe, die daarmee als uitstekend organist en improvisator zijn plaats in de traditie heeft.

Arthur De Hovre vond dat hij samen met Jef Van Hoof de knapste improvisator was op orgel die hij ooit heeft gekend. Guido Persoons genoot elke zondag opnieuw van het orgelspel van de improvisator en de interpret Clement D'Hooghe: *"Het was een voorrecht de voorname organist Clement D'Hooghe jarenlang, zondag na zondag, te zien orgelspelen. Vanuit een voortdurend moduleren boeide hij door weergaloze improvisatie. Onrustig ook, wijzigde hij doorlopend zijn registratie. Geen tweëndertig maten bleven de registertrekkers ongemoeid. Er waren geen schokken in deze klankwijziging. Wij beleefden een voortschrijding door variatie, ingegeven door het ogenblik. Zijn registratie was vinnig en ver-scheiden als de orkestratie van August de Boeck, die (als interim voor Arthur de Hovre) mede zijn orgelleraar was. De registratie bij Bachwerken was anders, massaal en meer continu. De slot-Toccata klonk met alle registers open en gekoppelde klavieren. Op Groot-Orgel alleen, kreeg nadien het Fugathema door matig tempo, ruim de tijd voor toonvorming in de ruimte. Elke zware tel detailleerde de melodieopbouw. In grote blokken groeide de registratie naar het slot toe. Dit crescendo rondde voor ons de feestdag af."*⁽⁹⁾

Marcel Dupré schrijft op 2 maart 1931 een brief met een oprechte waardering voor de componist, improvisator en interpret: *"C'est un plaisir pour moi de vous envoyer mon appréciation sincère et complète sur votre talent, ainsi que vous me l'avez demandée, c'est à dire comme compositeur, improvisateur et interprète-exécutant."* De beheersing van de muziekschriftuur wordt gewaardeerd: *"J'ai apprécié particulièrement parmi les oeuvres que vous m'avez soumises, la solidité de votre écriture de la fugue."* De orkestkennis en de muzikale zeggingskracht worden geprezen: *"[...] votre grande et parfaite expérience de l'orchestration et un sentiment musical,*



Afb. 30: C. D'Hooghe aan de speeltafel van het orgel in de Christus-Koning-kerk te Antwerpen

Leergang voor Orgel	
Leiding: H ^r . CLEMENT D'HOOGHE	
PROGRAMMA:	
Examen met gesloten deuren	
1. Begeleiding van Koralen uit de Practische Koralschool 1 ^e reeks N ^o 1-30, 2 ^e reeks N ^o 131-142, 3 ^e reeks N ^o 149-158	
2. Begeleiding van Gregoriaanse Gezangen met voor- en tussenspelen	
3. Improvisatie op een gegeven thema	
4. Een stuk op zicht lezen	
5. Verzetting van een stuk in anderen toonaard	
Openbaar Examen	
6. Preludium en fuga (in E)	J. S. BACH
7. Fuga (in g) (uit het geboegen voor te dragen)	J. S. BACH
8. Een of meer stukken uit het repertoire door de jury aan te duiden.	
9. Thema en Variaties	THIELE
REPERTORIUM	
Preludium en fuga (in E)	J. S. BACH
Fuga (in G)	"
Sonata nr. 1 en 4	C. FRANCK
Choral nr. 1	C. WIDOR
Symphonie nr. 6 1 ^o deel	"

Afb. 29: Programma voor C. D'Hooghe's orgelexamen op 19 juli 1921

dans vos diverses pièces de piano, instrumentales, d'orchestre, - personnel, poétique et profondément sensible." De moeilijke kunst van het improviseren heeft geen geheimen meer: "Vous possédez également le don et l'instinct de l'improvisation." De interpreet beheerst met grote precisie de

noble.
 En un mot, j'ai plaisir à
 vous dire que je vous considère
 comme un artiste cultivé,
 expérimenté, sincère, honnête
 et complet.
 Avec tous mes sympathiques
 souvenirs. Bonne nuit.
 Henri Dupré

Afb. 31: Fragment uit de brief van M. Dupré aan C. D'Hooghe van 2 maart 1931

techniek, de verschillende stijlen en heeft een grote uitstraling: "Votre jeu est précis, brillant, parfaitement rythmé et clair. Votre style pour l'interprétation de Bach, de César Franck et des modernes comporte toutes les qualités de pureté, de respect nécessaire, en même temps qu'une extériorisation sincère et noble." Dupré stelt met vreugde dat Clement D'Hooghe een kunstenaar is met cultuur, ervaring, oprechtheid, eerlijk, ongekunsteld en compleet: "En un mot, j'ai le plaisir à vous dire que je vous considère comme un artiste cultivé, expérimenté, sincère honnête et complet."

Flor Peeters schrijft op 12 april 1951 een *In Memoriam*. Hieruit blijkt dat beiden elkaar enkel de laatste jaren beter hebben leren kennen. Hij typeert Clement D'Hooghe als trouwe vriend, eerlijk collega en een goed mens, organist en een sociaal bewogen man: "Clement, wij hebben elkaar eerst pas goed leren kennen, sedert ik U als collega kwam vervoegen aan het Conservatorium te Antwerpen... Niet alleen hebt Ge U gegeven met het huis van God te sieren met Uw muziek en orgelspel, maar Ge waart steeds bereid om, als dienaar, paraat te staan om jeugdbewegingen, geestelijke initiatieven en caritatieve werken te steunen met de daad. Clement, het was goed met U een glas bier te drinken, ook de jovialiteit van Uw karakter en daarbij Uw geestige kwinkslag te horen. Maar in Uw blijmoedig en opgewekt karakter, dat de omgang met U zo aantrekkelijk maakte, was toch een kleine barst verborgen. Ik heb die bittere ondertoon in Uw stem wel eens horen trillen om het onrecht dat dié mensen - welke de alleenvertegenwoordigers menen te zijn van de rechtvaardigen - U hebben aangedaan. ...al had gij dan nog de gezondheid van een gestuikte worstelaar van de dichtertelijke Scheldeboorden van Temse... Gij had de grondsmaak niet verleerd."

V. ORGEL -EN HARMONIUMCOMPOSITIES IN CHRONOLOGISCHE VOLGORDE ⁽⁹⁾

- 1927 - *Postludium*, opgenomen in *Kerkstemmen*. Dl. II, verzameld door A. MOORTGAT, uitgave Schott
 - *Improvisatie*, opgedragen aan zijn vader
- 1932 - *Kleine studie in do*
 ? - *Toccatto voor groot orgel*, geen partituur bekend
- 1938 - *Prélude symphonique, Hulde a. César Franck*, Transcriptie voor orgel van symfonisch gedicht
 - *Stemming*, opgedragen aan de heer Leytens, in *Voor het Altaar*, uitgave Ledent-Malay
 - *Preludium*, opgenomen in *Voor het Altaar*, uitgave Ledent-Malay
- 1941 - *Tweede Toccatto voor groot orgel*
 - *Derde Toccatto voor groot orgel*
 - *Kleine Suite voor orgel (Chromatisch Preludium, Allegretto, Scherzo)*
 - *Vrolijke Optocht voor groot orgel*
 - *Fantastische dans*
- 1942 - *Ochtendgroet* uit reeks *Kinderverhalen* (ook voor piano)
 - *Kaboutersballet (Stoet, Wals, Intermezzo, Dans-Finale)*
 - *Inhuldigingsmars voor groot orgel*
 - *Hulde aan Peter Benoit*
- 1943 - *Vierde Toccatto voor orgel met strijkers ad libitum*
 - *Elegie*, opgedragen aan al de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog
 - *Kinderballet (Girls, Wals-Intermezzo, Finale-Vivace)*

De orgelcomposities van Clement D'Hooghe zijn in fotokopie of computerpartituur verkrijgbaar bij Luc Wouters, Frilinglei 61, 2930 Brasschaat, tel. en fax. 03/651.82.56.

VOETNOTEN

- ⁽¹⁾ Dank aan Luc Wouters en Lia D'Hooghe voor documentatie en illustratiemateriaal.
⁽²⁾ Nota's genomen door Agnes Dumon-D'Hooghe op 1 april 1999.
⁽³⁾ L. WOUTERS, *Repertorium van de werken van Clement D'Hooghe*, Huldecomité Clement D'Hooghe, Temse, 1995-1, p. 8.
⁽⁴⁾ *Ibid.*, pp. 22-237.
⁽⁵⁾ A. STOOP EN B. MOENSSENS, *Lexicon van het Muziekleven in het Land van Waas*, dl. I: *Biografieën*, Sint-Niklaas, [s.d.], pp. 35-43, uitgegeven door het Stadsbestuur in samenwerking met vzw *Bibliotheca Wasiana*.
⁽⁶⁾ L. LEYTENS, *Programma 9 juli 1999 37^{de} cyclus Antwerpse Kathedraalconcerten*.
⁽⁷⁾ L. BUSSCHAERT, *Clement D'Hooghe (1899-1951)*, Gemeentemuseum van Temse, jaarboek 1983, pp. 141-155.
⁽⁸⁾ *Ibid.* p. 150.
⁽⁹⁾ G. PERSOONS, *Jonge oren luisteren naar J.S. Bachs toccata en fuga in d voor orgel*, in: *Traditie en Vernieuwing. Koninklijk Vlaams Conservatorium Antwerpen 1898-1998*, [s.l., s.d.], p. 112.
⁽¹⁰⁾ L. WOUTERS, *Ibid.* pp. 186-194 en 238-244.

De beschilderde orgelluiken in Europa

Een erfgoed van grote schoonheid met een rijke historie en van onvervangbare waarde

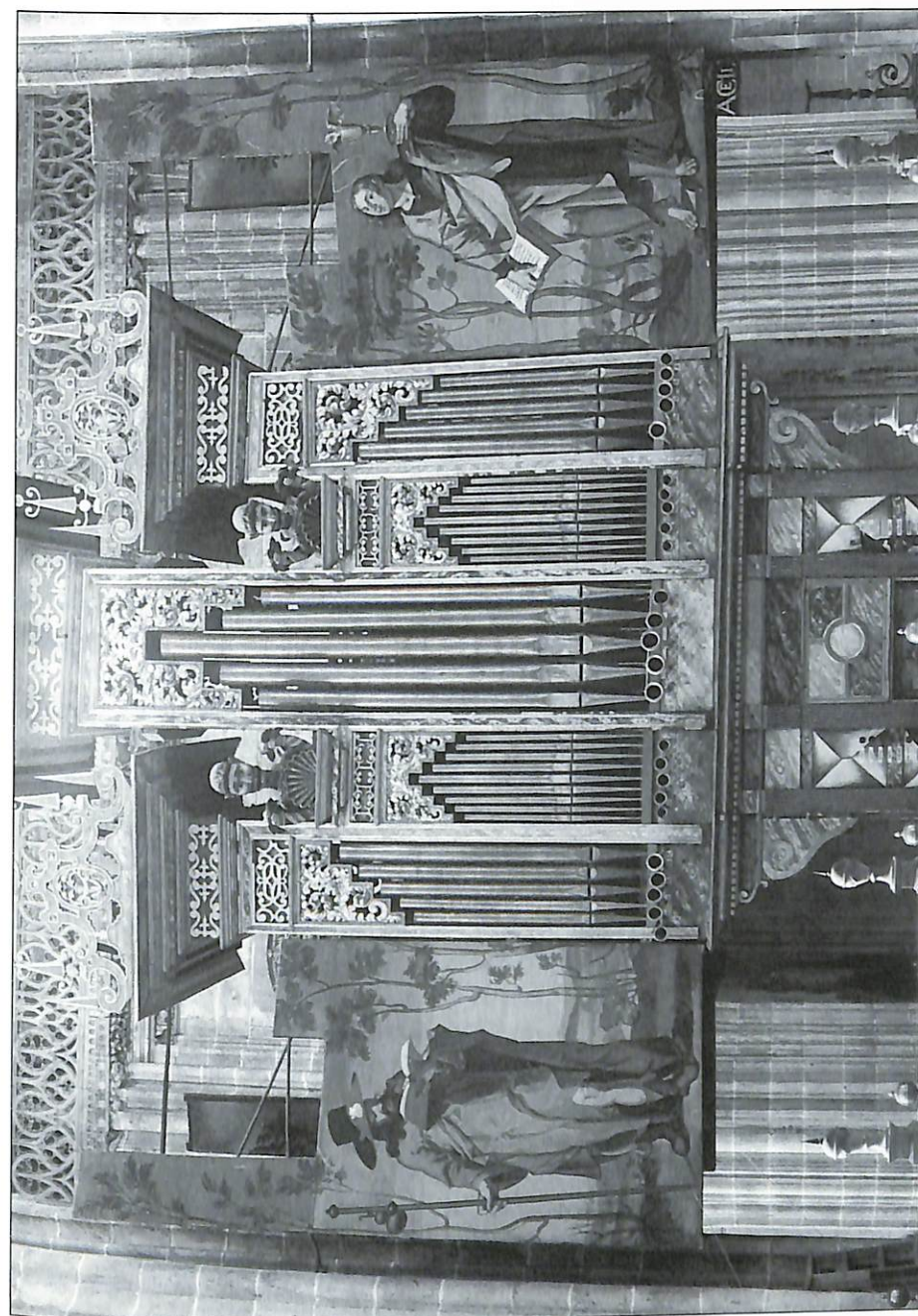
uitgave: Stichting Organa Historica

De *Vlaamse Vereniging ter Bevordering van de Orgelkunst* werkt als partner mee aan de uitwerking en de publicatie van *De beschilderde orgelluiken in Europa*. De andere partners zijn het "Departement Kunstgeschiedenis" van de Universiteit te Leiden en het "Department of Music" van de universiteit te Reading. De Nederlandse *Stichting Organa Historica* treedt op als coördinator en is verantwoordelijk voor de uitgave.

Het project "De beschilderde orgelluiken in Europa" is interdisciplinair van karakter; het heeft zowel kunsthistorische als organologische aspecten. Het brengt een tot dusverre nauwelijks bekend en niet eerder systematisch behandeld onderwerp van de Europese schilderkunst onder de aandacht van een breed publiek. De Nederlanden, Duitsland, Frankrijk en Skandinavië staan er naast de minder bekende maar rijk geschakeerde orgeltradities van het Middellandse Zeegebied. Het project orgelluiken heeft een van zijn zwaartepunten in Italië, terwijl ook Spanje de nodige aandacht krijgt. Een overzicht wordt gegeven van de ca 286 paren nog beschilderde orgelluiken in kerken en musea van dertien landen in Europa. Aandacht wordt gegeven aan de kunstschilders uit de periode 1450-1700 die betrokken waren bij de traditie van het beschilderen van orgelluiken. Een indrukwekkende lijst van Europese deskundigen staat in voor de beschrijvingen van de orgelluiken, de afgebeelde voorstellingen, de geschiedenis van de desbetreffende orgels en hun makers. Uit België werken mee: Johan Eeckeloo, Jean-Pierre Felix en Ghislain Potvlieghe. Dit grootse project wordt uitgegeven in de Nederlandse, Franse en Duitse taal en geniet de steun van de Europese Commissie. Het volledige werk omvat meer dan 500 bladzijden met vele kleurenfoto's en zal verschijnen in mei-juni 2000.

De prijs, inclusief de CD-Rom is vastgesteld op 4174 BEF of 228 NLG, inclusief BTW, exclusief verzendkosten.

De vroegere intekenaars kunnen het boek nog verwerven aan de gunstige voorintekenprijs, aangevuld met de kostprijs voor de CD-Rom. Zij kunnen zich nu schriftelijk melden bij de "Stichting Organa Historica, Bieslandstraat 71-a, NL-3037 LB Rotterdam.



Afb. 32: De prachtig beschilderde orgelluiken van het orgel te Salamanca

Bouwstenen

GODELIEVE SPIESSENS

Een Antwerpse expertise van een orgel van Blasius Bremser te Mechelen in 1674

De Mechelse orgelbouwer Blasius Bremser (1646-1679) heeft heel wat bedrijvigheid ontplooid in Antwerpen. De laatste tien jaar van zijn leven bouwde hij nieuwe orgels voor de Sint-Walburgiskerk (1671), de Sint-Andriesskerk (1674-1675) en het Sint-Elisabethgasthuis (1676). Ingevolge zijn overlijden kon hij de opdracht voor de Antwerpse Begijnhofkerk (1679) niet meer uitvoeren. Sinds 1671 verzorgde hij ook het jaarlijkse onderhoud aan de orgels van de kathedraal e.a. Antwerpse kerken.⁽¹⁾ Hij was dus wel vertrouwd met de Antwerpse orgelwereld en bijgevolg is het niet verwonderlijk dat hij Antwerpse organisten om advies vroeg. In 1674 had hij blijkbaar een nieuw orgel geleverd in Mechelen dat na twee maanden een aantal fouten bleek te vertonen. Hij vroeg twee Antwerpse organisten om daarover een oordeel te vellen, nl. de 25-jarige Josephus Rauwels, organist van de kathedraal, en de 46-jarige Frans Loots, organist van de Preekheren. Volgens de notariële akte van 3 september 1674 over de kwestie vonden de experts dat de mankementen van weinig belang waren en dat niet kon gezegd worden dat het orgel niet leverbaar was. Ze verwonderden er zich over dat die gebreken pas twee maanden na de opstelling van het instrument aan het licht kwamen, maar dat belette niet dat dergelijke zich wel konden voordoen. Als organist hadden zij dagelijks met zulke en wel meer andere fouten te maken, maar ze zouden daarom niet durven beweren - evenmin als iemand anders met kennis van zaken - dat hun orgel slecht of niet leverbaar was. De gezegde fouten in het orgel van Bremser waren de volgende: in de Praestant van het positief bleef de basnoot Bfabemi te lang doorklinken, terwijl in die van het grote orgel, de noten Gsolreut en Bfabemi te traag aanspraken. De pijpen van de Kromhoorn in het tweede klavier klonken ongelijk en de Bombarde had drie stomme pijpen in het midden, nl. de noten Gsolreut, Alamire, Bfabemi, evenals de fa# in diskant. Een derde Antwerpse organist, nl. Pater Franciscus Weylinx, organist van de minderbroeders, werd door de notaris ter plaatse in zijn klooster over de zaak ondervraagd. In feite ging die ak-

koord met de attestatie van zijn twee collega's, maar het viel hem moeilijk om ze te ondertekenen, daar hij onder het gezag van zijn gardiaan stond. Het orgel dat door hemzelf bespeeld werd, had wel zes stomme noten in de Bombarde en talrijke andere in de overige registers, maar het orgel waarover kwestie, was niet altijd stom geweest, aanvankelijk was het in orde geweest. Omdat men in eer en geweten de waarheid moest zeggen, vooral wanneer men daartoe verzocht werd, besloot de Franciskanen om toch maar zijn handtekening te plaatsen onder het notariële bescheid -zie bijlage. Men krijgt de indruk dat Rauwels en Loots de genoemde intonatiefouten wilden minimaliseren om de orgelmaker de hand boven het hoofd te houden. Daarentegen sprak Weylinx blijkbaar in het nadeel van zijn orde door te zeggen dat het bewuste orgel goed geweest was en dat er ook in andere orgels gelijkaardige gebreken te vinden waren. Daaruit zou men kunnen afleiden dat het om een orgel in het Mechelse Franciskanenklooster ging en dat de orde het terug kwijt wou aan de orgelbouwer omwille van onnoemenswaardige fouten die pas na twee maanden te voorschijn waren gekomen.

Verklaring van drie Antwerpse organisten over fouten in een orgel van Blasius Bremser te Mechelen. 3 september 1674

Ten versuecke van Sr. Blasius Bremser, orgelmaecker tot Mechelen. Comparuerunt Sr. Josephus Rauwels, organist van de cathedrale kercke van Onse-L(ieve)-Vr(ouw)e deser stadt, oudt 25 jaeren, Sr. Franciscus Loots, organist van de Patres Predicheeren, oudt 46 jaeren, beyde my notario bekent. Affirmarunt waerachtich te wesen, naerdat hen voorgestelt zyn de faulten die gepretendeert worden te zyn in seecker orgel tot Mechelen ende hiernaer geïnsereert. Seggen dat deselve faulten nyet en zyn van sulckdanige importantie dat daerdore can geseht worden d' orgel nyet leverbaer te wesen. Oock verclaeren dat het vrempt en is dat sulckdanige faulten hen verthoonen, naerdat d'orgel twee maenden van tevoren gestelt is. Maer souden dusdanige faulten wel connen occureren, alwaer 't dat de stellinge soo lange van tevoren nyet en was geschiet. Redenen van wetentheytt allegerende doordyen sy affirmanten henne respectie orgele daegelycx met sulckdanige faulten, jae meer andere, syn bevindende ende nochtans nyet en souden derven segghen noch nyemanden daarvan kennisse hebbende dat de voors(eide) henne orgels daeromme nyet en souden goet noch leverbaer wesen.

[get.] Josephus Rauwels

[get.] Franciscus Loots

Hier volgt[sic] de gepretendeerde fouten:

1. D'werck in den prestant van de stoel b.fa.b.mi in den basch spreekt te langh;
2. Den cromhoren in den tweeden c(l)avier nyet genoegh gelyck en is;
3. Dat in 't prestant van 't groot werck gsolreut ende b.fa.b.mi wat rasser moet spreecken;
4. In de bombaerde syn drye stomme pypen in 't midden, gsolreut ende alamire ende B.fa.b.mi, ende noch de fente van ffaut in den superius.

Certificere ick dese ondert(eeckent) hebbende, openbaeren notaris by den Raede van Brabant geadmitteert, t' Antwerpen residerende. Hoedat ick my op heden date deser, ten versuecke van Sr. Blasius Bremser, orgelmaecker tot Mechelen, hebbe gevonden benefens den Eerw(eerden) Pater Franciscus Weylincks, priester ende religieus van de ordre van S(int-)Franciscus, die men heet minrebroeders, ende organist aldaer. Ende hem voorgelesen de attestatie op heden bij my oock gepasseert ende v(er)leden by Josephus Rauwels ende Franciscus Loots, beyde organisten. Versoekende oft hy sulckdanige attestatie oock wilde geven, waeroppe ditto pater antwoorde: "Het is waer, de verleden attestatie is goet ende waerachtich". Seggende daer noch by: "dese onse orgel heeft wel sesse stommen in de bombaerden ende menigvuldige andere, maer de orgel van de questie heeft nyet altyts stom geweest maer heeft wel genaen. Ende ick en mach de v(oor)s(eide) attestatie nyet geven want staen onder mynen guardiaen ende omme dat goddel(yck) ende redel(yck) is der waarheyt getuygenisse te geven, besundere der v(er)socht zynde, soe hebbe dit met myn notariael hanteekene onderteekent desen derden septemb(ris) 1674.

[get.:] The(odorus) Ketgen not(arius) pub(licus).

Stadsarchief Antwerpen, *Notariaat 2300 (T. Ketgen 1672-1675)*, a° 1674, f° 77r°-78v°.

VOETNOTEN

⁽¹⁾ E. VAN AUTENBOER, *Jan en Blasius Bremser, orgelbouwers te Mechelen in de XVIIIde eeuw*, in: *De Praestant*, 1963, nr. 2, p. 39-45. Onze hartelijke dank gaat uit naar de heer P. Roose, die ons bereidwillig zijn persoonlijke nota's over de Bremser-familie ter beschikking stelde.

In Memoriam

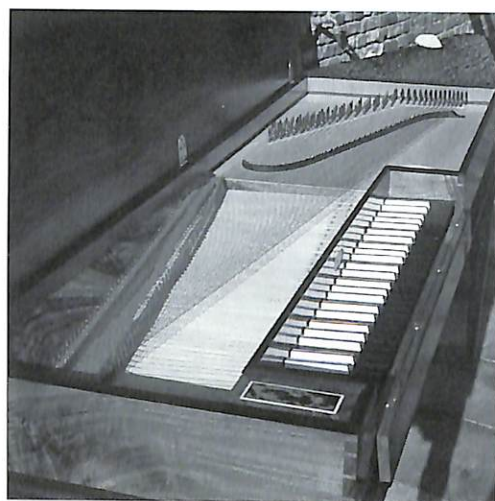
Marie-Madeleine Duruflé-Chevalier (1921 - 1999)

Marie-Madeleine Duruflé-Chevalier werd geboren op 8 mei 1921 te Marseille en overleed op 5 oktober 1999 te Parijs. Viermaal mocht ik haar ontmoeten: in 1955 in München waar zij haar man Maurice Duruflé vergezelde als jurylid, enkele jaren later in de St.-Jacobskerk te Antwerpen waar haar man concerteerde en tenslotte als collega-jurylid van een Europees orgelconcours te Parijs en Beauvais.

Samen met haar man hebben zij succesrijke concertreizen ondernomen in de USA. Te samen hebben zij een zwaar auto-ongeluk overleefd.

In tegenstelling tot haar man die steeds een gereserveerde houding aannam, voerde zij graag het woord en wist met grote uitstraling te communiceren. Zij was een buitengewone virtuoze die ook haar man heeft beïnvloed. Het herwerken van enkele pagina's van zijn *Veni Creator* om briljantere overgangen te maken, was haar idee. Haar welbespraakte verhalen over haar lessen bij Marcel Dupré zijn bekend en zullen velen bijblijven, ook omwille van haar blijvende trouw aan een reeks Dupré-dogma's. Zij componeerde *Six Fables de La Fontaine* voor twee à drie vrouwenstemmen a capella, uitgegeven bij Durand. Met haar afsterven draaien we met ontroering een grote en mooie orgelbladzijde van de 20^{ste} eeuw.

KAMIEL D'HOOGHE



Clavichord- en Orgelbouw

- JORIS POTVLIEGHE -

Zeuningenstraat 45, 1570 Tollembeek, België
tel. 054/58.72.16 & fax. 054/58.77.04

Besprekingen

K. D'HOOGHE E.A. *Hedendaagse artisanale muziekinstrumentenbouw in Vlaanderen getoetst aan de musiceerpraktijk.* Themanummer van het tijdschrift *Vlaanderen*. XLVIII, 1999, nr. 277.

Verkrijgbaar via overschrijving van 350 BEF op bankrekening nr. 467-9351391-96 van het C.V.K.V. vzw, Lindenlaan 18, 8700 Tielt, tel. 051/402122.

Dat musiceerpraktijk en instrumentenbouw twee sectoren zijn die zeer eng met elkaar verstrengeld zijn en elkaar steeds wederzijds inspirerend beïnvloeden, is een voor de hand liggende vanzelfsprekendheid. Dat men uitgerekend in Vlaanderen, het land waar de "authentieke" musiceerpraktijk op internationaal niveau reeds meer dan 25 jaar toonaangevend is, tot vandaag heeft moeten wachten op een omvattend overzicht van de artisanale instrumentenbouw, mag op zijn zachtst hoogst verwonderlijk heten. Zopas verscheen in het tijdschrift *Vlaanderen* het jongste themanummer dat volledig gewijd is aan de wisselwerking tussen de hedendaagse artisanale instrumentenbouw en de musiceerpraktijk. De hoofdredacteur Kamiel D'Hooghe is erin geslaagd

om in samenwerking met een hele pleiade van Vlaanderens beste instrumentenbouwers, vertolkers en musicologen een uitermate origineel en boeiend verhaal te brengen. Aan deze essaybundel werkten mee Mia Awouters, Pieter Bergé, Jan Boon, Moniek Darge, Herman Dewit, Barthold Kuijken, Antoine Leonard, Micheline Lesaffre, Johan Lommelen, Chris Maene, Thomas Meuwissen, Jan Michiels, Marcel Ponsele, Ghislain Potvlieghe, Joris Potvlieghe, Jan Rispens, Luc Rombouts, Robin Stowell en Jos Van Immerseel.

Terecht stelt K. D'Hooghe inleidend de cruciale vraag welke innerlijke drang mensen beweegt om vanuit hout, leder, lijn en metaal een subtiele klankenwereld te creëren. In een hele reeks langere en kortere essays proberen tal van auteurs, elk vanuit zijn eigen specifieke invalshoek, een antwoord te vinden op deze vraag. Het spreekt voor zich dat gezien de verschillende betrokkenheid van bouwer en vertolker ten opzichte van een instrument, de zoektocht naar het antwoord op deze vraag een ander resultaat zal opleveren. En dit is nu precies het boeiende aan deze bundel, namelijk dat een bonte mozaïek tot stand gekomen is, zowel met betrekking tot de lengte en de inhoud van de essays, maar ook inzake de benadering van de uitgangsvraag. Toch menen we een gemeenschappelijke grondtoon te kunnen vaststellen bij lezing van deze diversiteit aan bijdragen. Zowel bouwers, als vertolkers worden gedreven door deze één en dezelfde passie voor de klank.

Dit alles wordt ons gepresenteerd in een piekfijn verzorgde uitgave, zoals we dit intussen gewoon zijn van het tijdschrift *Vlaanderen*. Mooie foto's ondersteunen het discours of bieden de lezer even een visueel rustpunt om een en ander te laten bezinken.

Kortom, aan iedereen die in Vlaanderen belangstelling heeft voor artisanale instrumentbouw, zij het als bouwer, als vertolker of als melomaan, kunnen we dit jongste nummer van *Vlaanderen* van harte aanbevelen. Het bevat heelwat lectuur die tot nadenken zal aanzetten. (W.M.)

(Aan deze rubriek werkte mee Wenceslaus Mertens)



www.pels.be

2000. In 2000 bestaat het Pels-D'Hondt Orgelbouw 108 jaar, en de orgelmakersploeg uit Herselt kan dan bogen op in totaal 99 jaar beroepservaring. 25 jaar + 21 + 18 + 15 + 13 + 6 + 1 = 99 jaar. Wie er achter deze cijfers staan, hoe ze er uit zien en wat ze kunnen, kunt u bekijken op hun webstek: www.pels.be/orgelmakers.

Hoeveel orgels staan er in Leuven? Welk orgel staat er in de Onze-Lieve-Vrouw ter Scheldekerk op de Antwerpse Linkeroever?

De orgelmakers van Herselt hebben hun archieven en orgelbibliotheek omgespit en een orgeldatabank opgezet. Er staan nu al meer dan duizend orgels in. Een lichte versie van deze gegevensbank kunt u raadplegen op hun website: www.pels.be/orgeldatabank.

Hoe zit dat met het nieuwe orgel voor de kathedraal van Brussel? Dit en ander kort orgelnieuws uit binnen- en buitenland staan op www.pels.be/orgelnieuws.

De volledig vernieuwde site van Pels-D'Hondt biedt daarnaast nog de volgende onderwerpen:

- werklíjst (1962-1986) van Bernard Pels;
- werklíjst van Gerard Pels (vanaf 1986);
- werk in uitvoering (*Predikheren Leuven, Zoersel...*);
- recente restauraties (*Verrebroek, Melsen...*);
- renovaties elektrische orgels (*digitale tractuur, MIDI*);
- geschiedenis van het bedrijf;
- activiteiten (*inspelingen, Open Deur*);
- hoe werkt een orgel?
- orgelnieuws uit binnen- en buitenland;
- CD's (*downloaden MP3-bestanden*).


PELS D'HOND
ORGELBOUWERS SINDS 1892

Mededelingen

1999: Honderd jaar geleden geboren

Oprechte felicitaties aan onze 100-jarige collega-organist **THEO GOOSSENS**. Onze honderdjarige collega-organist, tachtig jaar in functie, componeerde vijf missen. Met vast

handschrift noteerde hij een paar herinneringen: "*In mijn gewoon leven is iedere dag nog druk [...] In 1915 werd ik leerling aan de "Lemmensschool". De lessen werden gegeven alleen op dinsdag en vrijdag. In 1918 ben ik een tweede keer naar de Lemmensschool gegaan. Mijn leraar was telkens Mr. Durieux. Ik zat in de klas van Flor Peeters die reuzenhoog boven de andere leerlingen uitstak voor piano en orgel [...] In 1919 ben ik dan als koster-organist aangenomen in de parochie van het Kruis (te Mortsel Oude God), waar ik nog altijd organist ben.*"

JOZEF SCHAMPAERT (1899-1985)

Geboren op 18 februari 1899 te Kalfort-Puurs overleed hij op 11 januari 1985 te Willebroek. Van zijn vader koster-organist kreeg hij de eerste lessen. Nadien studeerde hij achtereenvolgens te Brussel (bij Louis De Bondt, 1912-1914), te Mechelen (1918-1919) en te Antwerpen (1919-1923). In 1920 behaalde hij de eerste prijs orgel in de klas van Arthur de Hovre.

Deze pianist-organist-dirigent-componist-pedagoog componeerde een gedifferentieerd oeuvre met o. a. 29 orkestwerken een opera en een onbekende zeer virtuoze *Syphonia* voor orgel (april 1927) met als bewegingen: Marcia quasi unna Fantasia, Nocturno Pastorale, Toccata. Hij heeft zelf de eerste uitvoering verzorgd. Dit werk is ingeschreven bij Sabam onder het nummer 400988 6.3.89.

Reinhilde Dehoux schreef een thesis over J. Schampaert. Van haar hand verscheen een artikel in *Koormagazine* 53^{re} jg.

Inlichtingen: M. Schampaert Overwinningstraat 9 2830 Willebroek

ALBERT HUYBRECHTS (1899-1938)

Deze Waalse componist kende reeds op jonge leeftijd een doorbraak met de bekroning en de creatie van markante kamermuziekcomposities in belangrijke internationale centra in de USA en Europa.

Tijdens deze periode (1930) componeerde hij voor orgel het *Choral* met als tekst *Mon Dieu faites que le jour de ma mort soit beau et pur*. Deze mooie uitgebreide compositie (ca 10') is opgedragen aan Charles Hens en uitgegeven bij CEBEDEM (1957).



Afb. 33: De 100-jarige Theo Goossens.
Proficiat

Rusland: 1ste M. Tariverdiev Internationaal Orgelconcours**Eerste laureaat: Jean-Pierre Steyvers (NL)**

Vanaf 13 september tot 1 oktober 1999 had het Mikael Tariverdiev concours plaats te Kaliningrad. De grondlegger van de moderne Russische orgelcultuur is Alexandre Gödicke (1877-1957). Vanaf 1909 was hij professor piano en vanaf 1922 tot zijn afsterven professor orgel het conservatorium te Moskou, waar hij kon beschikken over het laatst gebouwde orgel (1899-1901) van Cavallé-Coll, geconcipieerd door de meester, voltooid door Mutin.

Gödicke leidde de eerste Russische orgelschool en vormde belangrijke organisten waaronder Mikhail Starokadomski, Leonid Roisman, Sergei Dizhur en Garry Grodberg - de voorzitter van de jury van het Tariverdievconcours. In 1957 volgde Leonid Roisman zijn leraar op aan het conservatorium. Hij beoordeelde de muziek van Messiaen als Westers-decadent.

Het concours vond plaats in de zaal van de Filharmonie; een vroegere neogotische kerk (1907), na de oorlog heringericht tot concertzaal. Hierin staat een nieuw orgel met drie klavieren en pedaal, in 1982 gebouwd door de firma Rieger-Kloss.

De Tariverdiev-composities hebben mogelijk enkele jonge organisten doen afzien van deelname. Een aantrekkelijk tegengewicht wordt gevormd door de ruime keuze uit het grote internationale repertoire. Veertien kandidaten hebben zich aangemeld. Allen waren degelijk voorbereid en speelden met een bijna feilloze techniek. In de vertolking van de trio-sonaten van Bach overheerste bij de meeste kandidaten een neobarok klankvoorstellingsvermogen met prikregistraties. Verschillende kandidaten speelden vanuit een geautomatiseerde techniek waarbij het luistervermogen meestal wordt teruggeschroefd. Bij deze verklankingen overheersten in snelle tempo's dunne droge staccato's. Menig kandidaat kon zich ook minder inleven in de klankenwereld van Buxtehude en tijdgenoten en in de stijl en registratiekennis van Francks koralen.

Jury: Garry Grodberg, Natalia Gureyeva, Vaagn Stambolzyan, Kamiel D'Hooghe,
Jean Wolfs, Peter Grater en Michel Chapuis.
Laureaten: eerste prijs Jean Pierre Steyvers (Nederland),
tweede prijs Marina Nevskaya (Rusland)
derde prijs Yekaterina Melnikowa (Rusland)
Prijs Tariverdiev: Radoslaw Marzec (Polen)

Jean-Pierre Steyvers krijgt een Internetpagina van MUSICARREER Server (USA) aangeboden en is uitgenodigd voor een concert in de Filharmonie van Moskou. Een 2de Tariverdiev Internationaal Orgelconcours is aangekondigd voor 2001.

Orgel- en koorconcert Jan Baert en Jeugdkoor, Knokke, 29 dec. 1999

Op woensdag 29 december 1999 heeft om 16.00 u in de Sint-Margaretakerk te Knokke een concert plaats door het Jeugdkoor. Op het programma staat muziek uit de kersttijd. Aan het orgel zit Jan Baert.

Jan Van Landeghem, eerste laureaat compositieconcours Guido Gezelle

Uit 33 inzendingen uit West-Europa en de USA werd het werk *Lentegroen, tranen en Gierzwaluwen* van de organist-componist-pedagoog J. V. Landeghem bekroond. De jury (voorzitter Andre Laporte) prees het zeer hoge, zelfs internationale peil.

Lucien Goethals, onderscheiden met de Visser-Neerlandiaprijs

Deze Prijs werd aan L. Goethals toegekend omwille van de doordachte wijze waarmee hij op discrete wijze een consequent compositorisch oeuvre heeft opgebouwd. De laureaat was gedurende een korte loopbaan actief als organist. Voor orgel componeerde hij diverse werken, waaronder een

orgelconcerto. Huldeconcerten werden georganiseerd door het IPEM, *Afdeling Musicologie*, de Dienst PR van de RUG en de *Stichting Lucien Goethals*.

Een onbekende orgelcompositie voor de kersttijd van R. Veremans

De vraag naar orgelcompositie(s) van Renaat Veremans, zelf organist, werd voorgelegd aan zijn zoon Prof. Dr. J. Veremans. Wij danken voor zijn antwoord waarin hij wijst op het bestaan van: *Zes variaties op het oude kerstlied: "U sijt willekome"*. Het origineel berust in het A.M.V.C., Minderbroederstraat, Antwerpen, tel.: 03/232.55.80. Een kopie kan aldaar worden aangevraagd bij Marc Somers.

Tempi in het orgelrepertoire van de 18^{de} en 19^{de} eeuw, Bottrop 11-14 jan. 2000

J. van Oortmerssen behandelt deze problematiek vanuit de overlevering.

Inlichtingen: Dr Gerd-Heinz Stevens, Hauptstrasse 128, D-13158 Berlin.

Meestercurcus DeLeipziger Choräle van J.S. Bach, Leuven Lemmensinst., 9-11 maart 2000

Van donderdag 9 maart t.e.m. zaterdag 11 maart 2000 organiseert de orgelafdeling van het Lemmensinstituut een meestercurcus met als thema de 'Leipziger Choräle' van J.S. Bach. Op donderdag 9 maart te 10.00u geeft Kees van Houten (NL) hierover een lezing. Te 20.00u concerteert Ludger Lohmann (D) in de kapel van het instituut. met op het programma één bewerking per koraal uit de 'Leipziger Choräle'. Vrijdag 10 en zaterdag 11 maart geeft Ludger Lohmann over deze orgelkoraalbewerkingen een meestercurcus.

Belangstellende toehoorders zijn welkom mits voorafgaande aanmelding: Lemmensinstituut, mevrouw Ria Vandecapelle, Herestraat 53 te 3000 Leuven, tel. 016/23.39.67 - fax 016/22.24.77

GDO Int. Orgeldagen, Leiding: Dr. Felix Friedrich, Freiberg 30 juli-5 aug. 2000

Inlichtingen: Josefstrasse 8, D-66693, Mettlach, tel. +49 6864 93500.

Internationale orgelacademie, Göteborg 7-14 aug. 2000

Het nieuwe Noord-Duitse barokorgel, gemaakt door Arvidsson, Van Eeken, Yokota, in de traditie van Schnitgermodel, met 54 registers op vier manualen en pedaal, zal worden ingespeeld. Verder is er een indrukwekkend programma van concerten, cursussen, workshops, panelgesprekken, meestercurcussen, en veel aandacht voor historische orgelbouw, verhoudingen, ontwerp en klank, onderzoek en restauratie.

Inlichtingen: Göteborg Int. Organ Academy, Box 210, S-405 30 Göteborg.

Concours L'Europe et l'Orgue, Aachen-Liège-Maastricht, 3-10 sep. 2000

In het drielandengebied worden in drie steden vier orgels bespeeld: Luik (Saint Jacques), Aachen (Dom), Maastricht (O.-L.-Vrouwebasiliek, St.-Servaasbasiliek).

Inlichtingen: Jekerschans 75, NL-6212 GH Maastricht, tel. en fax.: +31 32 10890.

Int. Orgelconcours, Thema Bach 1685-2000, Nijmegen 13-16 sep. 2000

Het volledige programma is voorgeschreven en gaat van Bach tot Messiaen.

Jury: Leo van Doeselaar, Michel Bouvard, Bernhard Haas.

Inlichtingen: Hoofd-Hoppe, Pr. Willem Alexanderstraat 8, NL-6576 BM Ooij.

Orgeltijdschriften

Ars Organi - XLVII, 1999, nr. 3/sept.: M. BALZ, *Was wird den Orgeln der Nachkriegszeit? (II)*; J. ROHLF, *Von der Tonkanzellenlade zur Registerkanzellenlade*.

Connaissance de l'Orgue - XXX, 1999, nr. 1/2: J.C. TOSI, *Les orgues Cavallé-Coll de Franche-Comté*; C. MÜLLER, *Les devis pour l'orgue Joseph Callinet de Sermersheim*; P. HARDOUIN, *Glanes*.

De Orgelvriend - XLI, 1999, nr. 9/sept.: B. v. BUITENEN, *100 jaar Maarschalkerweerd-orgel Augustijnenkerk Dordrecht*; R. VERWER, *Cavallé-Coll en de 20^{ste} eeuw*; - nr. 10/okt.: G. SCHAAP, *Het nieuwe koororgel in de Bovenkerk te Kampen*.

Het Orgel - XLV, 1999, nr. 5/sept.: C. v. WAGENINGEN, *Koraalvoorspelen van M. Reger*; P. v. D. STEEN, *Ritmiek bij Messiaen*; W. MEINARD, *Orgelbouw na 2000*; J. D. ENGELSMAN EN E. MUL, *Twee congressen over orgelkunst*; - nr. 6/nov.: P. OUWERKERK, *P. Hindemith en het orgel*; J.R. LUTH, *Buxtehudes Magnificat primi toni: een liturgisch raadsel?*; J. JONGEPIER, *Ruim vijf eeuwen orgelhistorie in Martinikerk Franeker*; H. FIDOM, *Een nieuw middeleeuws orgel*.

Gregoriusblad - CXXIII, 1999, nr.3/sept.: F. JESPERS, *B. Bartelink*.

ISO Journal - 1999, nr. 5/juli: FR. UYS EN M. BLIGHTON, *String Voicing Workshop*; B. AUBERTIN, *Fine Holland Oak*; FR. JACOB, PH. HARTMANN EN J.V.D. HEUVEL, *A. Cavallé-Coll: The Heritage*; E. LAUKHUFF, *Der Orgelwind*; K. VENNING, *Baltic States*.

La Tribune de l'Orgue - LI, 1999, nr.3: L.F. TAGLIAVINI, *Elements italiens de l'orgue de chœur de Fribourg*; A. FISEISKY, *Trésors cachés de l'orgue en Russie*; F. SEYDOUX, *L'Orgue de chœur de la cathédrale de St-Nicolas, Fribourg*; E. VOEFFRAY, *Problèmes de restauration: l'exemple de Liestal*.

L'Orgue - 1999, I/II, nr. 249 en 250: themanummers: *Autour d'Aristide Cavallé-Coll*.

Organist en eredienst - 1999, nr. 9/sept.: W.J. CEVAAL, *Aristide Cavallé-Coll, Manufacture d'Orgues d' Eglise en de Salon*; - nr.10/okt.: W.J.CEVAAL, *A. Cavallé-Coll Reis, verblijf en werkzaamheden in Nederland*.

The American Organist - XXXIII, nr. 8/aug.: S. REICHWALD, *Poulenc's Concerto pour orgue Bach, Liszt and Stravinsky*; - nr. 9/sept.: R. SMITH, *Henri Mulet*; - nr. 10/okt.: FR. MORANA, *Probing the Organ Works of Bach (I)*.

The Diapason - LXXXX, 1999, nr.7/juli: L. HUESTIS, *The Organ in the New Millenium*; CH. BECK, *The Trials, Tribulations and Joys of an Organist on Tour*; - nr. 8/aug.: A.J. BAGGIA, *Gottfried Sibermann*; - nr. 9/sept.: E. SHAY, *Schübler Chorales and Numbers Game*;

The Tracker - XLIII, 1998, nr. 2: A. BOUCHARD, *Canada's Oldest Organbuilding Firm*; R. SMITH, *An Aeolian Player Organ in a Church*.

*'Orgelkunst' is een driemaandelijks orgeltijdschrift, uitgegeven door de
'Vlaamse Vereniging ter Bevordering van de Orgelkunst' v.z.w.,
opgericht in 1978*

XXIIste jaargang, nummer 4 - december 1999

ISSN 0776-9350

Redactieraad

hoofdredacteur: Kamiel D'Hooghe
redacteurs: Luk Bastiaens, Dr. Bernard Huys, Wenceslaus Mertens en
Patrick Roose

Medewerkers

J. Anaf, L. Bierens, J. Braekmans, W. Callaert, M. Cogen, D. David
H. De Backer, Dr. J. De Bie, E. De Geest, R. De Vos, J. D'Hont,
A. Fauconnier, A. Froidebise, G. Huybens, J. Eeckeloo, M. Lemmens,
T. Levaux, Dr. L. Lohmann, K. Lueders, D. Manneke, J. Moors,
Dr. G. Peeters (+), R. Ploviè, D. Potvlieghe, G. Potvlieghe, H. Baeck-Schilders,
R. Schroyens, Y. Senden, Dr. G. Spiessens, P. Thomas, J. Van Holen,
N. Waanders en P. Wagenaar

Vertalingen

D. David

Administratie en redactieadres

Opgave van abonnementen en adreswijzigingen

Agnes Dumon, Beiaardlaan 1, B-1850 Grimbergen, tel. & fax. 02/269.50.71

Abonnement voor 2000

België: 700 Bef / Studenten: 400 Bef / Steunabonnement: 2500 Bef
Nederland: 50 NGL; Overige landen: 1100 Bef

*Oude nummers/jaargangen zijn verkrijgbaar tegen gunstige voorwaarden
Inlichtingen op het redactieadres*

Betalingen

- Voor België: op bankrekeningnummer 436-6204991-57:
ten name van 'Orgelkunst', Beiaardlaan 1 te B-1850 Grimbergen
- Voor Nederland: op rekeningnummer 85.80.98.474 van
Kamiel D'Hooghe met vermelding 'abonnement Orgelkunst'
- Overige landen: exclusief via overschrijving op bankrekeningnummer
436-6204991-57

Advertenties

Inlichtingen en opgave bij de hoofdredacteur op het redactie-adres

Voor de inhoud van de ondertekende artikels zijn alleen de auteurs verantwoordelijk.
Overname van artikels is slechts toegestaan na schriftelijk verkregen toestemming
van de hoofdredacteur.

Frontpagina

Het H. Loret-orgel in de abdijkerk te Averbode (1854/59)